

Originea jocului de călușari.

Jocul călușarilor, atât prin înfățișarea impunătoare a jucătorilor, cât și prin arta neîntrecută a dansurilor, a atras asupra sa atențiunea celor mai însemnați cercetători ai vieții poporului nostru și a stârnit în totdeauna admirația streinilor.

Explicații asupra originii acestui joc s'au dat în mai multe rânduri, fără să se ajungă la un rezultat satisfăcător și fără să se poată arăta, ceea ce este tot atât de important, locul pe care-l ocupă acest joc în obiceiurile similare ale altor popoare ¹⁾. În

¹⁾ Neobositul cercetător al folklorului nostru, T. Pamfile, care a adunat la un loc aproape toate mărturiile împrăștiute, referitoare la acest obicei, termină astfel: „Asupra originii acestei datine trecem, căci nu se poate stabili, cu toate încercările ce s'au făcut.“ (*Sărbătorile de vară la Români*, București 1910: p. 54—75). Completând materialul publicat de dînsul cu cel dat de T. Burada (în *Istoria teatrului în Moldova*, Iași, 1915 p. 62—70) avem aproape întreg materialul publicat asupra jocului de călușari.

Cercetări mai nouă, documentate, lipsesc în această direcție. Cele vechi poartă în sine pecetea vremii, în care se căută a se dovedi pe toate căile originea romană a neamului și deci a tuturor obiceiurilor noastre. Astfel o parte dintre cercetătorii cei vechi au fost de părere că acest joc își trage originea dela Coli-Salii romani. Această părere citată și de D. C. Ollănescu (*Teatru la Români*. An. Acad. Rom. Seria II. T. XVIII. Mem. Secț. Lit. p. 123-126) după D. Bojinca (*Anticele Romanilor*, Buda, 1832, I. p. 179), își are izvorul în cartea lui F. I. Sulzer (*Geschichte des transalpinischen Daciens*. Viena 1781. Tom. II. p. 405—414), care și el a împrumutat-o, după cum mărturisește însuși (Tom. II. p. 411) de la un „învățat român“, pe care îl pomenește des, dar nu-l numește. Această persoană nu poate fi alta decât P. Maior, cu care Sulzer a avut relații pe timpul când eră cu regimentul său la Reghin „unde vorbeau adeseori despre lucruri cari îi interesau pe amândoi, din motive ce nu erau totdeauna aceleași“ (Cf. N. Iorga, *Istoria lit. rom. în sec. al XVIII*, vol. II. 238).

O altă ipoteză ar fi că jocul călușarilor reprezintă răpirea Sabinelor de către Romani. Această părere, reprodușă des și de alți autori, își are originea în studiul lui I. Eliade (*Curierul Românesc*, 1843, nr. 41). Ea este împărtășită și de G. Dem. Teodorescu (*Încercări critice* p. 5).

Th. Speranță (*Noua Rev. Rom.* 1900 nr. 11. p. 504) crede că numele călușarilor derivă de la un căluș pe care îl purtau odinioară în gură și care azi a dispărut. Într'o lucrare a sa mai recentă (*Miorița și calușarii*, București, C. Sfetea, 1915) dă o altă interpretare, fantastică și lipsită de orice temei.

P. Papahagi în revista *Graiu bun* I. nr. 4—5, p. 83—88, explică obiceiul călușarilor și identitatea acestuia cu jocul similar la Aromâni, numit *aruguciar* ori *aluquciar*. Dînsul crede, că obiceiul acesta a izvorât din serbările calendelor la Romani. Aici și în *Note etimologice* (An. Acad. Rom. Secț. Lit. S. II. T. XXIX. p. 42) derivă numele de călușari de la un cuvânt *căluș*, deminutivul lui *cal*. Cercetările noastre confirmă această părere.

E. N. Voronca (*Studii în folklor*, 1912—1913, II, 62—69: *Sărbătoarea Moșilor*, 1915, p. 14—22) se întoarce iarăși la vechea ipoteză, după care călușarii reprezintă pe *salii* romani.

lucrarea de față sperăm să dăm contribuțiuni însemnate privitoare la originea lui și la înrudirea cu unele obiceiuri la alte popoare.

Din materialul publicat reiese că jocul călușarilor este strâns legat de sărbătorile Rusaliilor și că acest obicei este, sau cel puțin a fost, răspândit pretutindeni la Români, cu excepția Bucovinei, conservându-se astăzi în vechiul Regat, mai mult în Oltenia și județele Teleorman, Vlașca, Ilfov și Mușcel, iar în Ardeal în regiunea centrală a Murășului și pe valea Târnavelor. Cele mai importante mărturii sânt păstrate la Cantemir ¹⁾ pentru Moldova, la Sulzer ²⁾ pentru Ardeal, și la Liuba ³⁾ pentru Banat.

Spre a putea urmări și controla mai ușor cercetările noastre, rezumăm elementele caracteristice ale acestui obicei și le grupăm așa cum rezultă din materialul cunoscut: ⁴⁾

1. Călușarii sânt o ceată de dansatori, formată numai din bărbați, cari în timpul Rusaliilor cutreieră satele supt conducerea unui vătaf, jucând, săltând și primind daruri. Se mai numesc și *căluceți* (Cantemir, Liuba), *călușei*, sing. *călușub* (Muscel ⁵⁾; Dolj⁶⁾, *călăuzi* și *boriciani* (Sulzer, Ardeal). Jucătorii trebuie să fie fără soț.

2. Poartă costum bărbătesc de sărbătoare; numai la Cantemir „se îmbracă în vestminte cam ca femeile, pe cap își pun cunună de flori, vorbesc în ton femeiesc și, ca să nu se cunoască, își acoper fața cu un văl alb. Toți poartă în mâni o sabie goală.”

Astăzi numai vătaful ori mutul mai poartă sabie, afară de județul Muscel, unde avem știrea că și ceilalți călușei purtau o sabie de lemn. ⁷⁾ Peste cămașă, pe umeri, se pun crucișdouă cingători sau o cărpă colorată împodobită cu flori. La picioare au pinteni și clopoței zornăitori.

3. Persoanele principale, în afară de vătaf, care se mai numește și voivod (Liuba) ori stariț (Cantemir), sânt:

¹⁾ *Operele principelui D. Cantemir, I, Descripția Moldaviei*. București, 1872, pp. 129—130.

²⁾ *L. c.* II. 405—414.

³⁾ S. Liuba, *Material folklorist c*, Rev. „Tinerimea Română“ 1898, I. 128—149.

⁴⁾ La alcătuirea acestui rezumat a fost utilizat îndeosebi materialul publicat de T. Pamfile *op. cit.* pp. 54—75.

⁵⁾ C. Rădulescu-Codin și Mihalache, *Sărbătorile pororului*, București, 1910, 69—73; T. Pamfile, *l. c.* 63—67.

⁶⁾ T. Pamfile, *l. c.* 70—75.

⁷⁾ Comunicarea d-lui prof. G. Oprescu.

b) primul călucean, care are în mână un chip de cal sculptat și pus într'un mâner (Liuba);

c) stegarul, purtătorul steagului călușarilor, format dintr'un băț ori prăjină de al cărei capăt atârână de obicei o cârpă (Oltenia,¹⁾ Muscel);

d) mutul, numit și primicerul (Cantemir), blojul (Liuba), zbicer (Bojinca, Ardeal).²⁾ El este persoana comică a călușarilor și este adesea mascat și îmbrăcat caraghios. În mână poartă sabie sau biciu, cu care lovește în jurul călușarilor, ca să alunge duhurile rele. El se numește „mut“, pentru că nu are voie să vorbească decât la anumite ocaziuni. Uneori nici chiar călușarii nu vorbesc timp de o săptămână, cât ține jocul, sau numai pe timpul jocului. Mutul călușarilor din Vlașca și Ialomița își permite să facă obscenități cu călușarii.³⁾

e) După cum reiese din mărturiile pe care le avem, în societatea călușarilor eră și o figură reprezentând un animal oarecare, pe care însă nu-l putem preciza, căci resturile tradiționale care ni s'au transmis sânt foarte rudimentare.

Astfel Sulzer⁴⁾ spune că mutul călușarilor poartă o mască în forma unui cap de barză al cărui cioc este pus în mișcare cu ajutorul unei sfori. Urmele acestei figuri se găsesc și în jocurile din Oltenia, unde îi zic „cioc“ sau „iepure“, căci în realitate nici nu-i altceva decât o piele de iepure așezată pe vârful unui băț și purtată de unul dintre cei mai distinși călușari, sau chiar de mutul călușarilor⁵⁾ Această piele de iepure păstrează cu siguranță amintirea unei figuri, care reprezintă un animal oarecare; bănuim că această figură a putut fi ori brezaia (turca, cerbul), care umblă astăzi numai la Crăciun și Anul nou, ori, ceea ce e foarte probabil, o figură de cal, cum se vede din descrierea lui Liuba și cum există în obiceiurile similare ale altor popoare. Ne face să bănuim aceasta și un pasaj dintr'o descriere a jocului din Teleorman: „Călușul sare Sâmbătă seara înaintea Duminicii de Rusalii și se sparge după opt zile“.⁶⁾

1) St. Tuțescu-P. Danilescu, *Monografia satului Cătanele Dolj*, Craiova 1908, 127—128; T. Pamfile, *l. c.* 69—75.

2) *l. c.* I, 179.

3) E. N. Voronca, *Sărbătoarea Moșilor*, p. 91.

4) *l. c.* II, 408.

5) Steagul și iepurele se înfig în pământ sau se țin în mână în timpul jocului.

6) Fl. Cristescu, *În mijlocul horelor*, Craiova, 1910 p. 39, și T. Pamfile, *op. cit.* 69.

4) În jocurile lor se conduc după răsăritul și apusul soarelui. Înainte de răsăritul și după apusul soarelui nu dansează. În Banat au chiar două jocuri foarte semnificative, unul numit jocul soarelui la răsărit, iar altul jocul soarelui la apus. Alte jocuri mai însemnate poartă numiri de *căluțul, căluceanul* (Banat), *călușul, floricica* sau *floricica călușului* (Muscel), *boricean* (Sulzer, Ardeal.) Jocurile se continuă adesea până la extaz, iar vătaful are uneori putere magică asupra călușarilor.

5) În toate descrierile acestui obicei se accentuează strânsul raport ce există între anumite zâne și călușari. Ei sânt pândiți și urmăriți de zâne, numite *lelele, Dînsele, Frumoasele* sau chiar *Rusaliile*. Acestea sânt tocmai pe timpul Rusaliilor mai periculoase. În mersul și jocurile lor, călușarii trebuie să observe anumite reguli, spre a nu fi „pociți“ de zâne, care îi pândesc la tot pasul, dar mai ales la movile și ape. Astfel ceașul din descrierea lui Liuba din Banat, poartă după cap o traistă în care ține nouă buruieni, după câte zâne sânt. Cu un ciocan rupe din aceste buruieni câte puțin și aruncă asupra călușarilor, în timp ce blojul (mutul) îi atinge din când în când cu biciul, spre a nu lăsa duhurile necurate să se apropie de ei. Iar după ce călușarii s'au legat frați jurați, cîmpoierii cîntă „marșul zanelor.“ Când dorm, se culcă tot câte doi, căci dacă s'ar culcă câte unul singur, l-ar poci zânele și ar muri. Tot la fel ne spune și Cantemir despre călușari, că ei nu dorm decât supt coperișul bisericilor, căci dacă s'ar culcă într'alt loc, i-ar munci Frumoasele; iar cine a intrat în ceata călușarilor, trebuie să rămână nouă ani într'însa, căci dacă nu, se zice despre el că are boală rea și-l muncesc Frumoasele.

Călușarii trebuie să fie primiți în toate casele deoarece se crede, că de dînșii fug Dînsele și lelele, care fac rău gospodarilor, pocesc și fură copiii. După terminarea jocurilor, sfarmă obiectele sau insigniile lor (iepurele, bețele și biciul), le îngroapă și fug fără să se uite înapoi, ca să nu-i pocească Rusaliile.¹⁾

6) Despre jocul lor se crede, că are putere vindecătoare, mai ales dacă joacă peste cei pociți de zâne. Fetele și nevestele joacă cu mare drag lângă călușari, în credința că vor fi totdeauna sănătoase și drăgostoase flăcăilor. Mamele își dau copiii în brațele călușarilor, că să se facă și ei voinici și jucători, ca

¹⁾ S. Neculcea, *Gazeta săteanului*, XIII, 368; T. Pamfile I, c. 69..

și călușarii (Oltenia). Sătenii se întrec să cheme pe călușari în curte spre a juca, căci se crede că cel ce primește «călușul» va avea noroc și va fi ferit de boale (Muscel). Cei vechi credeau despre jocul lor, că ar imita învățarea stelelor în jurul soarelui sau lunei.¹⁾

7) Se observă o deosebită atitudine din partea călușarilor față de anumite locuri ca: movile, râuri, păduri, dealuri și răscruci.

Astfel în Banat (Liuba) se adună la o movilă, care desparte mai multe hotare. Călătorind în alte sate, când trec pe lângă o movilă, o ocolesc în joc de trei ori, slobozind câte un foc de pistol și fugind apoi de la acel loc. Când trec peste o punte, se rotesc împrejur în călcâie ca să vadă dacă nu-i urmărește cineva.

Legarea călușarilor, adică primirea în ceata lor, se face în Ardeal²⁾ astfel: vâtavul adună feciorii, cari vreau „să între în călușerie“ și pleacă cu dânșii în nouă hotare. Într'o sticlă iau apă din nouă izvoare și se duc la alte trei hotare. Oprindu-se la răscruci, vâtaful îl leagă pe fiecare peste fluierul piciorului în jos de genunchi cu câte două curele, pe care sânt înșirați clopoței. De asemenea îi mai leagă și peste brațe, pe din sus de coate, cu câte două rânduri de panglici. După terminarea acestei ceremonii, feciorii formează un cerc și rugând pe Irodeasa, patroana călușarilor, ca să le ajute, vâtaful îi stropește cu apă luată din nouă izvoare, după care ciocnesc bătele lor de trei ori privind mai întâiu spre apus și apoi spre răsărit. Într'o descriere, în care locul nu este dat, dar referindu-se probabil la Țara-Românească,³⁾ tineri, buni jucători, se strâng cu o săptămână înaintea Rusaliilor într'un loc ales mai nainte la o vale, deal sau pădure, unde fac exerciții în tot cursul acelei săptămâni. În unele locuri steagul se aruncă pe apă.

În comuna Călugăreni, jud. Vlașca, jurământul călușarilor se face astfel: Sâmbătă, în ajunul Duminicii Rusaliilor, se adună, și pe la ora patru după amiază cu toții pornesc la pădure, unde leagă la o prăjină înaltă steagul tricolor și o panglică iarăși tricoloră. În urmă se ia de la toți câte o căpățână de usturoiu și câte un fir de grâu, care de asemenea se leagă, ca

¹⁾ W. Schmidt, *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Rumänen Siebenbürgens*. Hermannstadt 1866, p. 13.

²⁾ T. Frâncu și G. Candrea, *Români din Munții opusenii*. București 1888 p. 130—133; Pamfile I. c. 59.

³⁾ D. Popescu—Sângeriu, *Albina* II. 1042—4; T. Pamfile I. c. 61—63

și panglica, tot în vârful steagului. După ce steagul s'a legat, mutul înfige sabia lui de metal în prăjina steagului și toți ceilalți trec pe supt sabie și se leagă astfel: jură cu toții în frica lui Dumnezeu că vor ascultă ordinele vătafului, că se vor purta cinstit cu lumea și nu vor ascunde nimic unul de altul, iar mutul să nu vorbească în timpul jocului.¹⁾

Chiar din acest rezumat al elementelor caracteristice, fără să mai fac comparații cu obiceiurile similare la alte popoare, caracterul mitic al călușarilor este evident. El cuprinde două elemente mitice bine pronunțate: a) raportul între călușari și soare de o parte (raportul jocurilor de la răsăritul și de la apusul soarelui etc.) b) legătura între călușari și zâne. Luând în considerație și data jocurilor, adică Rusaliile, acest caracter este și mai evident.

Tot astfel, nu se poate să nu fie remarcată importanța figurei căluțului din descrierea lui Liuba. Cu toate că această figură este menționată numai în acest loc, și chiar aici apare ca ceva rudimentar, fără un rol mai însemnat, noi totuși îi atribuim o deosebită importanță. Terminologia călușarului ne-a păstrat cea mai variată întrebuintare a cuvântului căluț,²⁾ dovadă că această figură eră cândva cunoscută pretutindeni și avea un rol însemnat, de la care și jocul a câștigat numele său, cum vom arăta mai la vale.

De mare importanță este pentru cercetările noastre și data acestui obicei.

Alternarea anotimpurilor calde și favorabile vegetației cu cele reci și dușmănoase vieții, cu contrastele lor de lumină și viață în anotimpurile plăcute, cu frig și moarte în timpul iernii, au influențat în mod covârșitor asupra dispozițiunii sufletești și a fantaziei popoarelor primitive, care trăiau în mijlocul naturii, și le-au condus la concepția unei lupte între natură și iarnă. Această concepție și-a găsit expresia în diferitele serbări populare practicate la momentele principale ale schimbării anotim-

¹⁾ Th. D. Speranța, *Miorița și călușarii*, 1915, p. 37—39.

²⁾ Ca de pildă numirile de jocuri: „călușeana“, „căluțul“, „plimbarea călușului“; cel pocit de zâne este „luat din căluș“; expresia „a primi călușul“, adică a primi pe călușari, „spartul călușului“, adică terminarea jocurilor, precum și însuși numele de călușari etc.

purilor. În deosebi eră sărbătorită reîntoarcerea primăverii și a verii. Cele mai multe dintre obiceiurile de primăvară și de vară de astăzi își au originea lor în această sărbătorire a reînvierii naturii. Aceste obiceiuri sânt deci acte — la diferite anotimpuri — ale aceleiași reprezentări dramatice: reînvierea naturii. De aci vine înrudirea unor anumite obiceiuri de Crăciun, Carnaval, Maiu, Rusalii, care toate fac parte din aceeași serie a serbărilor de primăvară și vară. Obiceiurile de la Crăciun (capra, cerbul) sânt deci preludiul înfățișării dramatice a reînvierii naturii.

Cu introducerea creștinismului, resturile cultului vechiu păgânesc s'au grupat în jurul sărbătorilor creștinești¹⁾ formându-se două cicluri: unul timpuriu, având ca puncte de concentrare sărbătorile Crăciunului și ale Anului nou; și unul mai târziu, grupându-se în jurul sărbătorilor de la Paști până la Rusalii și Sf. Ioan de vară. Jocul călușarilor aparține acestui grup din urmă, în mijlocul căruia va trebui să căutăm obiceiurile înrudite.

Calea, pe care va trebui să o urmăm în cercetările noastre, este indicată deci de dată (Rusaliile), de nume (călușari) și de caracterul acestui obicei (mitic-solar).

Numele Rusaliilor păstrează amintirea uneia dintre cele mai grandioase sărbătoriri ale naturii. Pe plaiurile Thraciei și Phrygiei, patria rozelor și a vinului, unde contrastele între anotimpuri erau atât de izbitoare, reîntoarcerea verii a fost celebrată cu un fast deosebit de populația tracă. Mulțimea cuprinsă de o adevărată nebunie a dansului, cu capetele împodobite cu flori, inundă grădinile și dumbrăvile înflorite și, în sunetele muzicelor și cântecelor, se învăteau hore și alte dansuri bacchice, care se transformau în adevărate orgii. Timpul cel mai potrivit pentru această serbare au fost zilele înfloririi rozelor în Maiu sau Iunie, când vegetația exuberantă atinge culmea dezvoltării sale, în pragul zilelor calde ale verii, când această pompă de flori va fi schimbată în curând în belșugul, dătător de fructe. De la acest cult al rozelor a primit această serbare numirea de Rosalia.²⁾

¹⁾ În realitate procesul s'a produs invers.

²⁾ Cf. F. Miklosich, *Die Rusalien*. Sitzungsberichte der k. Akad. der Wissenschaften, Phil.-Hist. Cl. XLVI, 386-405; W. Tomaschek, *Über Brummalta und Rosalia*, ibid., LX, 351-404.

Paralel cu această serbare a reînvierii naturii s'a dezvoltat și un important cult al morților. Cei vii nu uitau, la celebrarea Rusaliilor, nici chiar în excesul lor de bucurie, pe cei morți, ale căror suflete, după credința celor mai multe popoare antice și moderne ¹⁾, reînviuau cu renașterea naturii și ele, căutând să ia parte la această serbare a naturii triumfătoare. Cu această ocaziune, la mormintele împodobite cu flori, se făceau ospete, iar între cei prezenți se împărțeau roze. Acest cult al morților aproape cu același fond și formă s'a păstrat la cele mai multe popoare slave ²⁾ și la Români ³⁾.

Reminiscența acestei serbări a rozelor a fost păstrată și în țările din apus, chiar în însuși cultul bisericii catolice. Coborîrea Duhului sfânt a fost reprezentată simbolic în biserică prin aruncarea unei roze din înălțime (de aici vine numirea de pascha rosata, dominica de rosa etc.) Cu roze, petreceri și diferite jocuri, reprezentând lupta naturii cu iarna, se sărbătorează și în Germania intrarea verii în așa numitele grădini de roze (Rosengarten) ⁴⁾. Sărbători ale rozelor, cu nume streine, sânt și ružičalo sau družičalo la Serbi și radunica la Ruși, celebrate în Lunea a doua după Paști ⁵⁾.

De altă parte, amintirea anticelor serbări ale rozelor s'a păstrat și în unele obiceiuri practicate chiar la sărbătoarea Rusaliilor, la care dansul și aruncarea florilor joacă un însemnat rol.

Important este pentru noi faptul că existența acestei serbări se atestă încă în veacul al XIII-lea la populația romanică pe același teritoriu al vechilor serbări antice, în sudul Macedoniei. Sărbătoarea a fost transpusă după Rusalii și are multă asemănare cu unele obiceiuri de Rusalii de astăzi și chiar cu a călușarilor. Tinerii cutreierau satele jucând și săltând ca să adune daruri. Intre ei erau și figuri mascate. ⁶⁾ Aceste obiceiuri

¹⁾ Pentru Români, cf. *Rev. Ion Creangă*, XIV, 98.

²⁾ Cf. M. Murko, *Das Grab als Tisch*. «Wörter und Sachen» II (1910), 79—160.

³⁾ G. Popa-Liseartu, *Urme de sărbători păgânești*, „Conv. Lit.” XLI (1907), 596—606 și 673—686.

⁴⁾ Miklosich *l. c.* p. 369 și 387.

⁵⁾ Murko, *l. c.* 145—147.

⁶⁾ Având în vedere importanța acestei mărturii pentru cercetările noastre, dăm alături, în traducere, întregul pasaj după originalul grecesc din scrierile lui Demetrios Chomatianos, arhiepiscopul de Ochrida (Cf. Miklosich *l. c.* 388; Tomaschek *l. c.* 370, 372, 373): „Cei din thema Moliscos pornind cutare în cutare dând fuga la preasfânta biserică a lui Dumnezeu și înfațișându-se preasfințitului nostru stăpân Arhiepiscopului întregii

au fost transmise și populației slavo-bulgare din acel teritoriu și, după cum vom vedea, ele s'au păstrat până în zilele noastre supt o formă mai mult sau mai puțin schimbată.

De sărbătoarea Rusaliilor este legată la noi și la Slavi o foarte răspândită credință despre unele ființe femeiești mitice, care poartă numirea omonimă de *Rusalii* sau, cu un termen eufemistic la noi, *Frumoasele*, *Ielele*, *Dînsele*¹⁾ etc. Având în vedere rolul însemnat ce au aceste ființe tocmai la sărbătorile Rusaliilor și raportul lor strâns cu călușarii, credem necesar de a releva anume credințe ale poporului asupra zânelor, care credințe, după părerea noastră, ne pot lămuri asupra multor momente din jocul călușarilor. Extragem din credințele populare trăsăturile caracteristice ale Ielelor.²⁾

Sânt spirite femeiești, uneori închipuite ca frumoase, albe și luciu îmbrăcate, altădată ca niște babe urite. Locuesc pe lângă dumbrăvi, izvoare, fântâni și lacuri. Ziua aleargă prin nori; mulți aud muzica lor. Când se strâng, joacă ca niște nebune, se prind în horă neîncheiată și joacă pe verdeață. Rotocoalele de iarbă mai închisă, ce se găesc pe câmpuri, sânt urma danțului lor. Locul, pe care au jucat, este primejdios; cel ce calcă într'însul se va îmbolnăvi de picioare, zicându-i-se că este „luat din Iele“. Cine le-a văzut jucând, și tradează acest lucru, amuțește. La fel se întâmplă și cu cel chemat de Iele, dacă le răspunde. Au putere magică, pot face pe cineva olog, surd sau

Bulgarii, îi destăinuiră următorul păcat, spunându-i, că în ținutul lor e un vechiu obicei, care se chiamă *Rusaliile*, că în săptămâna după a cincizecea zi de la Paști (după *Rusalii*) se adună cei mai tineri și cutreieră satele din ținut și cu niște recitări și danțuri și sărituri agitate și cu obscenități de teatru cer în folosul lor daruri de la locuitori. Și au pornit și aceștia în vara de acum întocmindu-se și pregătindu-se ca să joace astfel teatru prin țară; în timp ce se înfățișau însă, doi dintre dînșii s'au depărtat la o stână de oi, din față, unde ajungând cerură de la baciul acelei stâni brânză. Dar acela scumpindu-se la dărnicie, ei încercară a luă cu sila, și s'a iscat ceartă între dînșii, ajungând până la bice, căci unul dintre cei doi comedanți, cu numele *Chryselos*, izbind cu un lemn pe păstor, acela îndată trase cuțitul și-l împlântă în pantecele agresorului, încât nici o clipă nu mai fu între moarte și cuțit, căci omul muri la moment“.

1) Contrar părerii lui Șăineanu, noi identificăm *Rusaliile* cu *Ielele*, pentru că și poporul le identifică. Cf. L. Șăineanu, *Studii în folklor*, București 1896 p. 68-173.

2) După Șăineanu *l. c.* și Pamfile, *Sărbătorile de vară*, București-1910, p. 18-54.

orb. Ele iau puterea oamenilor cari dorm pe lângă izvoare, păduri sau prin locuri umede și reci.

În săptămâna Rusaliilor, de frica lor, nu lucrează nimeni. Deosebit de puternice sânt în ziua de Rusalii. Sânt înarmate cu tot felul de unelte tăioase, spre a pedepsi pe cei cari lucrează în ziua aceasta.

Ielele cunoșc plantele vindecătoare și se plâng că aceste ierburi lecuitoare le-au răpit împărăția din lume.

Se mai numesc și *Vântoase*, dând naștere vârtejelor, a căror personificare sânt, sau, mai bine zis, vârtejul și vântul fiind numai manifestări ale lor, pricinuind și supt această formă boale, de aceea se și zice, „luat din vânt“ ca și „luat din Iele“.

În folklorul popoarelor slave, *Vilele, Rusaliile* (Rusalky la Ruși, Rusalki la Bulgari) joacă același rol ca și Rusaliile și Ielele noastre. După concepția mitologiștilor slavi, ele sânt zânele apelor, pădurilor și câmpurilor și trăesc în apropierea acestor locuri. Se crede că ele ar fi duhurile fetelor moarte înainte de logodnă. Locuiesc în palate, în fundul apelor și trag pe cei imprudenți în apă, silindu-i să trăiască cu ele.¹⁾

Strâns înrudite cu Ielele noastre sânt și *Neraidele* la Grecii moderni,²⁾ *Elbele* sau *Elfele* la popoarele germane.³⁾ Ca și Ielele noastre, locuiesc în apropierea apelor, arborilor și călătoresc neobservate prin aer. Cercurile de iarbă verde mai întunecată și aci sânt urmele dansului lor (Elfdans). Există aceeași credință, că cine calcă în urma lor se îmbolnăvește. Și ele sânt spirite, care pricinuesc boale, dar le și pot vindeca, cunoscând plantele lecuitoare pe care le fac cunoscute și oamenilor. Una din formele multiple în care ele apar este și aici vârtejul. La Greci în Zakyntos, de pildă, se zice, când este vârtej, că „dănează neraidele“.

Ca și la Români, popoarele slave se tem de aceste ființe, îndeosebi în săptămâna Rusaliilor,⁴⁾ care săptămână poartă și

¹⁾ Leger, *Slovenska Mitologija*, Belgrad, 1901, p. 18-182.

²⁾ B. Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*, Leipzig, 1871, pp. 119-128.

³⁾ W. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte*, Berlin, 1901, I 62-67; cf. Șăineanu l. c. 162-164.

⁴⁾ La Români, Rusaliile mai au o zi, când, după credința poporului, pot fi periculoase, adevă Miercuri în a patra săptămână după Paști; în Moldova i se zice *Sfredelul Rusaliilor*, în Țara Românească *Strat de Rusalii*, în Bucovina numai *Rusalii* (Pamfilie l. c. p. 16. 34).

la Ruși¹⁾ numirea *rusal'naja*, *rusalja nedelja*, *rusalka*; la Bulgari²⁾ *rusalska nedelija* și la Sârbi³⁾ *rusalna nedelja*.

În legătură cu aceste credințe despre Rusalii, s'au dezvoltat o seamă de obiceiuri, de o parte în strânsă legătură cu cultul acestor ființe, pe de altă, cu serbările de primăvară și de vară. Dublul caracter al acestor obiceiuri ne face să presupunem un strâns raport între sărbătorile de primăvară și cultul acestor ființe. În seria acestor obiceiuri intră în primul rând și jocul călușarilor noștri.

Unele obiceiuri practicate la Ruteni și Ruși în legătură cu cultul apelor tocmai la Rusalii, se pot aduce în legătură cu credințele despre Rusalii, considerate ca zâne ale apelor.⁴⁾ Astfel la Rutenii din Galiția, în seara de Duminică Rusaliilor, fetele aruncă roze în râuri.⁵⁾ La Rușii albi, tot la Rusalii, fetele tinere pleacă în pădure, își împletesc cununi pe cap, apoi se duc la râul cel mai apropiat și aruncă cununile pe apă.⁶⁾

Dacă am scos în evidență aceste obiceiuri, în legătură cu cultul apelor, am făcut-o pentru a releva importanța actului foarte semnificativ din obiceiul călușarilor, în unele locuri din Oltenia, de a aruncă în apă steagul, după terminarea jocului.⁷⁾ Tot astfel cunoscând relația ce este între aceste zâne și ape, vom putea înțelege pentru ce călușarii, după descrierea lui Liuba, când trec peste râuri, se învârtesc în călcăie și privesc împrejur, ca să vadă dacă nu-i urmărește cineva.

1) Murko *l. c.* 142.

2) Sišmanov, *Sbornik na Min. kn.*, IX 517.

3) Miličević, *Život srba seljaka*, Belgrad, 1894, p. 126.

4) Că numele *rusalky* al zânelor slave derivă din *Rosalia* latin, numele sărbătorii, a fost dovedit de Miklosich *l. c.* contra celor cari susțineau originea slavă. Miklosich nu neagă prin această deducție originea slavă a acestui cult, ci dovedește numai înlocuirea numelui vechiu slav cu unul nou, de origine latină. În ce privește originea numelui acestor ființe și a credințelor despre ele, îndeosebi în domeniul mitologiei slave, vezi bogata literatură dată de G. Krek, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Graz, 1887. Zweite Aufl. 407-8; precum și Sišmanov *l. c.* și Murko *l. c.* 142—154.

5) Miklosich *l. c.* p. 392.

6) Tomaschek *l. c.* 371.

7) Mannhardt (*W.-und Feldk.* I, 159) crede, că arborele din obiceiul de la Rusalii la Ruși se aruncă pe apă spre a vrâji ploaie (Regenzauber), arborele reprezentând vegetația.

Dacă vom face o comparație între ceea ce știm despre credințele asupra acestor ființe la noi și la alte popoare și îndeosebi la Slavi, cu datele expuse la începutul acestei lucrări, asupra jocului de călușari, vom putea face unele constatări însemnate:

a) jocul călușarilor coincide cu timpul când lelele sânt mai periculoase pentru oameni;

b) atitudinea călușarilor față de anumite locuri, ca ape, păduri, movile, răscruci etc. se explică prin faptul că lelele sânt zânele apelor, pădurilor și ale dealurilor și deci acestea sânt locurile lor de petrecere;

c) faptul că zânele au putere chiar la sărbătoarea Rusaliilor, se poate explica prin credința că la această sărbătoare a reînvierii naturii, reînvie și spiritele celor morți. După cum am văzut, la Slavi există credința că Rusaliile sânt sufletele fetelor moarte înainte de logodnă. Astfel ne putem explica și faptul pentru ce călușarii sânt urmăriți de lele și teama lor de a nu fi pociți.

Aceste împrejurări, precum și altele, pe cari le vom desvoldă mai târziu, ne fac să enunțăm părerea, că călușarii sânt însuși personificarea lelelor. Acesta este primul fapt însemnat din constatările pe care le vom face în cursul cercetărilor noastre.

Motivele care ne-au îndemnat să afirmăm acest lucru sânt următoarele;

a) Infățișarea lor. După cum am văzut în descrierea lui Cantemir, ei apar în haine femeiești, imitând chiar glasul femeilor, iar fața lor este acoperită cu un văl alb („alba tela faciem contegunt“ p. 129). Cum știm după credința populară, lelele sânt niște ființe femeiești de o albeață strălucitoare¹⁾. La Macedo-români se numesc chiar *Albele*²⁾. La fel e și numele lor la popoarele germane; *Elfen* sau *Elben* este înrudit cu latinescul *albus*.³⁾

b) Numărul călușarilor este fără soț, adesea nouă, întocmai ca și al lelelor.⁴⁾ După descrierea lui Liuba „zânele au nouă

¹⁾ Săineanu, *l. c.* p. 75.

²⁾ P. Papahagi, *Din literatura populară a Aromânilor*, București, 1900, p. 231—237.

³⁾ Cf. Grimm, *Deutsche Mythologie*, p. 413.

⁴⁾ Pamfile, *l. c.* 20; Săineanu *l. c.* 169.

nume ca și a călucenilor“. Deci după obiceiul din Banat, fiecare călușar poartă numele zânei pe care o reprezintă.¹⁾

c) Călușarii apar chiar pe timpul în care, după credințele populare, lelele au influența cea mai mare.

d) Dansul călușarilor pare a imita jocul nebunatic al lelelor, care se învârtesc în hore neîncheiate, fără să atingă pământul, asemănătoare vârtejului, considerat adesea ca o manifestare a lor.²⁾ După cum vom vedea la jocurile înrudite cu călușarii, și ei dansează fără să se prindă de mână.

e) Credința, că cine pășește în urma lelelor se îmbolnăvește. După cum știm din obiceiul călușarilor, ei se feresc să calce unul în urma celuilalt. Această teamă ne-o putem explica numai în cazul când călușarii se consideră ei înșiși ca personificarea lelelor.

f) Călușarii cunosc plantele lecuitoare, secret care aparține numai lelelor. Zânele până astăzi plâng că împărăția din lume le-a răpit acest secret.

g) Astfel se explică pentru ce în Ardeal se consideră Irodeasa ca patroana călușarilor, ea fiind, după credința populară, împărăteasa zânelor.³⁾

h) Și în cele din urmă, dovada principală este chiar însuși numele călușarilor la Megleno-Români și la Bulgari, la cari după cum vom vedea, se numesc *Rusalii*.

Impotriva acestei păreri s'ar putea face mai multe obiecțiuni. Așa de pildă: pentru ce urmăresc Rusaliile pe călușari, dacă ei le reprezintă și pentru ce ei au putere ocrotitoare în timpul săptămânei Rusaliilor, tocmai când zânele exercită numai influențe păgubitoare oamenilor? Asupra acestui punct însemnat al cercetărilor noastre vom reveni mai târziu, când vom răspunde și la aceste obiecțiuni.

Aceste credințe și obiceiuri aruncă lumină numai asupra raportului dintre călușari și zâne; nu ne lămuresc însă asupra originii acestui obicei și a raportului său cu obiceiuri similare ale altor popoare. În partea care urmează ne vom ocupa

¹⁾ Liuba, *l. c.* 144.

²⁾ Cf. la Cantemir, *loc. cit.* „ut qui saltant, vix terram tangere, sed quasi in aere volare videantur“.

³⁾ Cf. Șăineanu, *op. cit.* p. 166—171. Intr'un descântec de Rusalii (Gr. Tocilescu, *Mat. folkl.* p. 1539) Erodia este „doamna zânelor“.

deci cu obiceiurile înrudite cu călușarii noștri la alte popoare, spre a putea explica și originea acestui obicei.

Punctul nostru de plecare va fi același: cercul de obiceiuri legate de sărbătoarea Rusaliilor la alte popoare vecine sau îndepărtate. Vom grupa toate obiceiurile, care stau într'un raport mai mult sau mai puțin apropiat sau conțin elemente comune cu jocul călușarilor. Din bogatul material vom reproduce în rezumat numai pe acela, care conține elemente importante spre lămurirea originii acestui obicei. Trebuie însă să ținem seama de următoarele împrejurări:

a) Multe dintre obiceiurile legate de anumite sărbători s'au deplasat, așa încât astăzi același obicei să găsește în diferite regiuni, la date diferite ale anului.

b) Obiceiurile, îndeosebi în epoca când adevăratul lor sens nu mai este cunoscut de popor, ci se practică numai „din obicei“ sufăr, însemnate schimbări. Unele dintre părți dispar sau se înlocuiesc cu altele. Prin înrăurirea altor datine se formează asocieri nouă, cu o formă sau sens diferit de cel original, astfel că numai printr'o analiză și comparare continuă putem afla elementele comune și documenta legătura dintre ele.

Primul și cel mai apropiat grup cuprinde obiceiurile conform cărora tovarășii de persoane tinere, feciori sau fete, supt conducerea unui vătaf, cutreieră satul, jucând și adunând daruri.

Începem cu jocul călușarilor din nordul Bulgariei, care seamănă mult cu cel din regiunile învecinate ale Olteniei și mai ales din Dolj. Această împrejurare și terminologia arată o puternică influență românească venită sau din nordul Dunării, sau mai probabil, moștenite de a dreptul de la populația românească din dreapta Dunării. Ei se numesc: *rusalci* (sing. *rusalec*) sau *călușari*, și umblă în săptămâna înainte de Rusalii, numită săptămâna Rusaliilor (*rusalska nedelja*). În fruntea lor au un „vătaf“ care poartă un steag ca și în Oltenia. Numărul lor este și aici fără păreche. Când dansează, poartă în cap, întocmai ca și călușarii din descrierea lui Cantemir, cununii din plante vindecătoare, iar la picioare clopoței. Au două jocuri: unul pentru evocarea fertilității, element pe care-l vom întâlni și la alte obiceiuri din nord-vestul Europei, altul numit ca și în Oltenia *floricica*, servind la vindecarea celor bolnavi din lele. Ca și în Oltenia, bolnavul este așezat pe un covor și apo

ridicat de mai multe ori, cu covor cu tot, zicându-i-se „du-te la căluș“. ¹⁾ Cum trebuie interpretată această expresie, vom vedea în partea de la sfârșitul cercetărilor noastre, când vom vorbi despre rolul călușului.

În sudul Macedoniei, la populația slavo-bulgară dintre lenidje și Vardar și la Megleno-Români, se găsește una dintre cele mai importante variante ale acestui joc. Deosebirea principală este în data jocului, căci acolo, spre deosebire de călușarii noștri, se umblă de la Crăciun până la 6 Ianuarie, epocă purtând numirea de „Sărbătorile Rusaliilor“. Ei umblă în societate mai mare, compusă din 20—60 tineri, care formează tovarășia Rusaliilor „rusalski družini“. Imbrăcați în haine de sărbătoare, poartă săbii, cu excepția unui conducător, care are un mic toporaș (baltadži). În timpul celor 12 zile cât umblă, numai două persoane numite „ceauși“ vorbesc, ceilalți nu. De asemenea ei se păzesc să pășească unul în urma celuilalt, întocmai ca și călușarii la noi. Când trec prin sate, trimit înainte două „căluze“.

Când joacă, nu se prind unul de altul, ci dansează singuri cu sabia ridicată, iar după terminarea fiecărui joc, așează tot câte doi săbiile cruciș, proptindu-se de ele și strigând: „ehee!“ Ei nu permit nimăru să străbată prin rândurile lor, câtă vreme dansează, cu excepția bolnavilor, care vreau să se însănătoșască. În vreme ce ei dansează pe un loc mai larg al comunei, ceaușii umblă din casă în casă făcând cu sabia lor semnul crucii pe fruntea fiecăruia pe care-l întâlnesc în drumul lor, pentru a fi sănătoși. Deci caracterul vindecător al dansului nu lipsește nici aici. Ei primesc bani și alte daruri pentru biserica în care, după terminarea jocurilor, li se va ceti o rugăciune din partea preotului, pentru a fi scutiți de eventuale urmări ale jocului. Semnificativ este faptul, că la această ceremonie din biserică, mai întâiu intră cu săbii și cu pălăriile în cap, iar după ce s'a cetit rugăciunea și au fost stropiți cu aghiasmă, ies din biserică și intră din nou, dar de data aceasta fără săbii, cu capetele descoperite și cu lumini aprinse în mâni; apoi făcându-și cruce, fiecare sărută icoanele sfinte. ²⁾

În această ultimă ceremonie este fixat un important moment din epoca de tranziție de la păgânism la creștinism, când

¹⁾ Marinov, *Živa Starina* I 163—175; Arnaudoff, *Die bulgarischen Festbräuche*, Leipzig 1917 p. 59—64.

²⁾ Arnaudoff *l. c.* 31—32.

biserica creștină n'a fost încă destul de puternică ca să suprimе obiceiul păgân, dar a putut influența destul pe noii adepți, ca să ceară intervenția bisericii, spre a scăpa de urmările sufletești ale acestei erezii păgânești temporare.

Tot astfel, nu putem lăsa neobservată marea asemănare în ce privește unele momente între datina aceasta și jocul călușarilor din Banat, așa cum îl cunoaștem din descrierea lui Liuba, cu toată depărtarea în timp și spațiu ce există între aceste obiceiuri. Astfel ceaușul se găsește exact cu aceeași numire și în descrierea lui Liuba și, ceea ce este de remarcat, poartă un mic toporaș „negeac“, întocmai ca și unul dintre conducătorii Rusaliilor din Macedonia (baltadži). De asemenea păstrează și ei aceeași atitudine față de anumite locuri, ca răscruci, fântâni, cimitire și biserici, pe care le ocolesc, jucând de trei ori, întocmai cum se făcea și în Banat. În partea în care ne-am ocupat cu raportul dintre călușari și zâne, am explicat motivul acestei atitudini.

Nu putem trece cu vederea nici un alt moment, care nu poate fi nici el incidental. Rusaliile din Macedonia, când trec prin sate, trimet înainte două persoane numite „călăuze“. Cum aflăm din datele lui Sulzer, călușarii din Transilvania pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea purtau și numirea de *călăuze*.¹⁾

Tot astfel vedem cum aceste Rusalii poartă săbii, întocmai ca și călușarii din Moldova la începutul veacului al XVIII-lea. Deci cu cât avem date mai vechi asupra călușarilor la noi, cu atât găsim mai multe elemente comune între jocul călușarilor de la noi cu cel din Macedonia.

Același joc se găsește și la Megleno-români. Ca și la vecinii lor slavi, acești dansatori se numesc *Rusalii* și umblă tot de la Crăciun până la Bobotează, cercetând și satele vecine. Sânt îmbrăcați în haine de sărbătoare, iar în mâni poartă paloșe de lemn. Când dansează, nu se prind nici ei unul de altul, ci joacă mai mult răzemați fiecare pe paloșul său; la sfârșit strigă: „O!“ Și în societatea lor se află o figură caraghioasă, echivalentul mutului călușarilor. Câștigul întreprinderii este dat și aici în foloșul unei biserici sau școli.²⁾

¹⁾ Sulzer, *l. c.* II 411.

²⁾ P. Papahagi, *Megleno-Români*. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Lit. XXV p. 114. Prima știre despre călușari la Macedo-români o avem de la Cantemir. (Cf. Murko *l. c.* 143).

Deosebit de important este faptul că aceste obiceiuri au păstrat numirea de *Rusalii* a jucătorilor pe vechiul teritoriu al Rosaliilor antice, unde, cum am văzut mai sus, sânt atestate încă din veacul al XIII-lea.

Tot din această parte, dar ceva mai spre sud, putem semnală alte două variante, paralele româno-bulgare, formând un grup a parte. Este vorba de jocul numit *eška* la Bulgarii din jurul Vodenii și Castoriei și *aruguciar* sau *aluguciar* la Aromâni. În ambele părți umblă în ziua de Anul nou. Caracterul lor de joc de călușari este mai șters și reamintesc în unele privințe alte obiceiuri de la Crăciun și Carnaval.¹⁾ Probabil că avem de a face cu un caz de contaminație. La Bulgari umblă mai întâiu copiii în preziua Anului nou. Jocul lor se numește „*eška mică*“, spre deosebire de „*eška mare*“ a adulților, care umblă în ziua următoare. Ei umblă în grupuri de 15—20 persoane, îmbrăcându-se în mod bizar, în diferite haine bărbătești și femeiești, înarmați cu săbii, iatagane și pumnale. O parte din ei sânt mascați; aceștia își fac cai din lemn, iar alții atârându-și clopote, se vopsesc, numindu-se „arapi“. Umblă însoțiți de un cimpoier sau toboșar din casă în casă, dansând și adunând parale. După terminarea jocurilor, depun costumul lor, se culcă la aceeași gazdă, ca apoi în ziua următoare se plece iarăși pe la case, dorind An nou fericit. În această zi umblă numai cei mari, numiți „*eškari*“. Ei se îmbracă și umblă la fel ca și copiii²⁾.

Mai de mult se întâmplau des ciocniri sângeroase între diferitele cete de *eškari*. În caz de moarte, cel mort eră înmormântat fără preot, la fața locului, iar ucigașul scăpă nepedepsit, întocmai cum se întâmplă și la călușarii din Moldova pe vremea lui Cantemir. Aceeași atitudine este relatată de Papahagi și în jocul aruguciarilor la Aromâni. De altă parte este de remarcat faptul, că și aici se întâlnesc cai de lemn, ca și în descrierea lui Liuba din Banat.

Jocul aruguciarilor la Aromâni este identic. Spre deosebire de *eškari*, — și în această privință seamănă cu călușarii —

¹⁾ Cu care sânt înrudite, după cum a fost relevat mai înainte, făcând parte toate din aceeași serie de sărbători, ale reintrării primăverii și a verii.

²⁾ Arnaudoff, l. c. 29, 30.

umblă fără soț. Se travestesc în mod felurit, după localitate. Unii se fac căpitani, ceilalți arapi, după cum am văzut și la eškari, uneori se travestesc în animale. În Tesalia-Epir se travestesc numai câțiva, iar ceilalți poartă o mască și ajută la purtatul darurilor. Toți sânt înarmați cu măciuci și săbii de lemn, în afară de căpitan și *bubușarul*, cari poartă săbii adevărate. *Bubușarul* poartă și el clopote, ca și arapii eșkarilor. Astfel de figuri apar uneori în cete mai mari, întocmai cum vom vedea la „cucii“ de la noi și din Bulgaria. Probabil să se fi purtat mai de mult și aici cai de lemn, ca și la vecinii lor Bulgari, cel puțin numele lor (după etimologia dată de dl P. Papahagi: ngr. *alogo*=cal + sufixele-*uciu* și-*ar*) ne face să presupunem acest lucru.¹⁾

O variantă a parte, dar interesantă, se găsește chiar în miezul teritoriului locuit de Români, la Ciangăii din Țara Bârsei. Jocul poartă numirea de origină slavă: *borița* ²⁾. Nici aici nu se joacă la sărbătorile Rusaliilor, ci în luna lui Decemvrie. Seamănă deci în privința timpului cu jocurile din Macedonia. Acest joc ne oferă deci un bun prilej spre a demonstra, cum un obicei se poate deplasa în timp de la o sărbătoare la alta. Mai de mult, se jucă pe întreaga durată a Carnavalului; astăzi numai la 28 Decemvrie. Numărul jucătorilor este păreche, costumul seamănă cu al călușarilor. Peste cămașă, pe umeri, poartă două cingători de piele, așezate cruciș, împodobite cu nasturi; în picioare au opinci (Ciangăii umblă de altfel încălțați cu cizme), la glezne clopoței, iar la călcăie poartă „pintin“. Mai de mult purtau ciocane (toporașe) în mână, astăzi o lopățiță de forma și mărimea maiului. În fruntea lor au un „vataf“. Au și ei două persoane caraghioase, îmbrăcate la fel cu „blojul“ sau „mutul“ călușarilor, mute ca și acesta. Numele lor este *cuca*, și mai de mult purtau săbii de lemn. Astăzi au și ei un biciu. Într'o descriere veche a *boriței* ³⁾ găsim un joc pantomimic al cucilor, al cărui subiect este că unul dintre ei

¹⁾ Per. Papahagi, *Călușarii sau Arugiciarii*. Graiu bun, I No. 45, p. 83—88.

²⁾ Horger Antal, *A hétfalusi csángok boricatánca*. Ethnographia X (1899) 106—114 și Feutsch I. *Der Boritzatanz der Csángomagyaren in den Siebendörfern bei Kronstadt*. Jahrb. der Siebenbürg. Karp. Ver. XXIII. Nagyszeben.

³⁾ Zajzoni Rab Istváu „Ország Tükre“, 1862 no. 6.

moare, iar ceilalți îl învie, exact cum se face și la jocul călușarilor din Muscel ¹⁾. În loc de steag, purtau cu ei mai de mult un brad, numit „tebe“, împodobit ca pomul de Crăciun, cu hârtii colorate, primuri (panglici), nuci aurite, mere etc. Probabil că de la acest brad a primit jocul numirea de „borița“, ceea ce trădează o origină slavă. De altă parte găsim și influențe românești, ca de pildă numirea de „vătaf“ și „pinten“. Această presupunere pare a fi întărită și de o mărturie a lui Sulzer ²⁾, care spune că Românii din Transilvania mai numesc jocul călușarilor, sau mai de grabă o melodie a acestuia, *boricean*, ceea ce dovedește că jocul cu bradul nu eră necunoscut nici la Români în vremea lui Sulzer, sau cel puțin i s'a păstrat amintirea.

Rămâne să ne ocupăm și cu un obicei analog la Serbo-Croați, care aparține tot ciclului de jocuri de Rusalii, având un caracter distinct mult mai pronunțat. Nota cea mai distinctivă a acestui joc este, că, în loc de feciori, iau parte fete mari. Obiceiul poartă numirea de *kraličari*, *kralice*. Pe cea mai frumoasă față o alege de regină, „kraljica“, a doua de rege, „kralj“. Regele poartă pălărie bărbătească și are sabie în mână. Ele merg cântând și jucând de la casă la casă, urmate de un cimpoier și primesc daruri. La sfârșit își petrec dansând jocul național „kolo“ ³⁾. În unele regiuni alege mai multe regine, zece la număr, și toate poartă în mână o sabie goală, în cap pălărie de bărbat. ⁴⁾ La Sârbi fața reginei este acoperită cu un ștergar alb; au și un stegar, numit *barjaktar* ⁵⁾, ca și călușarii din Oltenia.

Aceste obiceiuri la prima vedere ne oferă puține puncte de comparație cu jocul călușarilor noștri. Aproape numai caracterul și data lor ne permit să căutăm o înrudire între ele. Deosebirea cea mai mare este în faptul, că în timp ce la noi numai feciorii iau parte, aici uneori exclusiv numai fetele. Dacă însă ne gândim la călușarii din Moldova din timpurile lui Can-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) T. Pamfile, *op. cit.* p. 66.

2) *Op. cit.* p. 413.

3) Josef Stare, *Die Kroaten im königlichen Kröatien und Slavonien* Wien u. Teschen. 1882, 123—124.

4) I. Loretić, *Otok, Narodni život i običaji*, Zbornik za narodni život i običaji, Zagreb 1897 II. 408—411.

5) Vuk Karadžić, *Rječnik*, cuvântul kraljice: Miličević. Zivoi sroa seljaka, Belgrad 1894 p. 176.

temir, cari umblau îmbrăcați în haine femeiești, ba chiar imitau glasul subțiratec al femeilor și la faptul că în ambele locuri purtau săbii goale în mână, înrudirea între aceste jocuri nu mai pare a fi îndoielnică.

Urme de jocuri similare se mai găsesc și la Rutenii din Galiția.¹⁾

Aceste jocuri ne conduc însă la un grup de obiceiuri de Rusalii și Maiu foarte răspândite și la alte popoare din vestul Europei. Ideea fundamentală a acestor obiceiuri este după cum am văzut și la Serbo-Croați, că tovarășii de jucători sau mai bine zis de jucătoare, căci de obicei iau parte fete mari, își aleg rege sau regină, care în ziua de Rusalii, însoțită de tovarășele ei, cutreieră satul cântând și jucând.

Uneori aceste regine au fața lor acoperită cu un văl alb, întocmai cum am văzut la călușarii lui Cantemir.²⁾ La fel s'a păstrat în unele locuri în legătură cu acest joc și obiceiul aruncării rozelor.³⁾

Astfel de obiceiuri sânt *pünkösdi királyné* la Maghiari⁴⁾, *kralovna* la Bohemi, *Pfingstkönig*, *Maikönig* la Germani, *reine de mai* la Francezi, *Maylady*, *Queen of May* la Englezi și *Maja* la Spanioli⁵⁾. Pe linia de contact între aceste două obiceiuri și jocurile strâns înrudite cu jocul călușarilor (la Sârbi și Maghiari), ca rezultat al unui proces de contaminație, se găsesc forme de tranziție. Transiția între formele acestea se face aproape pe nesimțite, încât nici nu putem trage limita precisă. Noi totuși vom considera obiceiul la Serbo-Croați ca aparținător obiceiurilor strâns înrudite cu jocul călușarilor, făcând puntea de trecere spre celalalt grup însemnat al obiceiurilor de vară, grupul regiunilor de Rusalii și Maiu.

Vedem, cum obiceiurile strâns înrudite cu jocul călușarilor se restrâng mai mult la popoarele din Peninsula balcanică,

¹⁾ Dr. Josef Szujski, *Die Polen u. Ruthenen in Galitzien*. Wien u. Teschen, 1882 p. 42. Cfr. și Zelechovski-Niedzielki, *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch* II. Bd. 1886. Lemberg, cuvântul „rusali“.

²⁾ Pentru Sârbi, vezi Karadžić, *l. c.*, pentru Maghiari, Sebestyén Gyula, *A pünkösdi király és királyné*, *Ethnographia*, XVII (1900), p. 35.

³⁾ Sebestyén *l. c.*

⁴⁾ Sebestyén, *l. c.* pp. 32—43.

⁵⁾ Cf. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte* I. Capitolul: *Maikönig-Pfingstkönig*, *Maikönigin* p. 341—347.

formând două zone, una sud-estică, căreia aparțin jocurile la care participă bărbați, și una nord-vestică, la care participă mai mult femeile. Călușarii din zona estică, la Români și Bulgari, se deosebesc și prin caracterul lor vindecător. La sud s'au grupat în jurul zilelor de la Crăciun până la Bobotează, iar la nord în jurul Rusaliilor, cu excepția jocului borița la Ciangăi-Figura mutului în zona sud-vestică pare a fi generală. Aceste obiceiuri, cu toate deosebirile între ele, cuprind elemente comune, care devin cu atât mai numeroase, cu cât posedăm mai multe mărturii din trecut. Se pare că în timpuri mai vechi în loc de ciomege se purtau pretutindeni săbii goale. Dovadă sânt călușarii din descrierea lui Cantemir, Rusaliile la Macedo-români și Slavo-bulgarii din Macedonia, kralice la Sârbi, precum și unele mărturii la noi, după care călușarii purtau săbii de lemn.

Această constatare nu este fără importanță. Ea ne îndeamnă să facem comparații cu alt grup de obiceiuri de primăvară, la care dansul și purtarea săbiilor goale joacă un însemnat rol. Pentru aceste obiceiuri, exemple bogate se găsesc în monografia lui K. Müllenhoff asupra jocurilor cu săbii.¹⁾ Între exemplele adunate de dînsul se găsesc unele, care cuprind amănunte surprinzătoare în comparație cu jocul călușarilor. Astfel, dansatorii cu săbii goale din Hessen, Ditmar, Silezia și Svedia purtau clopoței la picioare, întocmai ca și călușarii noștri²⁾. Purtători de săbii goale se găsesc și între participanții altor obiceiuri de Rusalii³⁾.

Putem semnală un obicei similar și din Franța. În comuna Pont de Cervières, aproape de Briançon (Hautes Alpes), în fiecare an la 16 Aug., ziua Sfântului Roch, patronul celor molipsiți de ciumă, are loc un dans în amintirea unei mari epidemii (ciumă) care a bătuit în acele regiuni în evul mediu. Dansatorii, în număr de 9, 11 sau 13, deci fără păreche, întocmai ca și călușarii, poartă și ei săbii. Jocul are 45 figuri.⁴⁾

Din grupul acestor obiceiuri, cităm un exemplu din comuna Huy din Belgia, datând de la Rusaliile anului 1224, deci o măr-

1) *Über den Schwerttanz*, Gaben für Homeyer, Berlin, 1871.

2) *Ibidem* p. 13, 14, 16, 21.

3) Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* I. 320, 343, 349.

4) R. Blanchard, *Le Ba'cubert*, Paris. 1914. Vezi și revista *La Nature*, nr.ii din 23 oct. și 13 nov. 1886

turie veche, având pentru acest grup aceeași valoare ca și descrierea lui Cantemir pentru jocul călușarilor la noi. Asemănarea în unele puncte între aceste mărturii este surprinzătoare. Având în vedere importanța lor le reproducem în texte paralele.

Descrierea călușarilor din Moldova, după Cantemir¹⁾.

Praeter ista saltus genera, quae in festivitatis locum habent, aliud est superstitiosius, quod ex impari saltatorum numero, septem, novem et undecim, debet componi. Caluczenii isti vocantur, et semel in anno congregantur, *vestibus muliebribus induti*: caput corona cingunt, e foliis absinthii plexa, et aliis interstineta floribus, vocem mentiuntur femineam, et ne dignosci possint, alba tela faciem contegunt. Cuncti *nudos in manibus gestant gladios*, quibus illico transfoderetur, quisquis plebejus faciei ipsorum tegmen detrahare auderet. Id enim ipsis privilegium antiqua consuetudo concessit, adeo, ut neque in iudicio homicidii ea de causa accusari possint. Dux coetus vocatur staricza, secundus primicerius, cujus officium est, ut quod saltus genus staricza exerceri velit, exquirat, sociisque clam indicet, ne populus saltus nomen prius audiat, quam conspiciat oculis. Habent enim plus quam centum diversa metra, et ad ea compositos choros, nonnullos adeo artificiosos, ut qui saltant, vix terram tangere, sed quasi in aëre volare videantur. Ita per decem dies qui Assumptionis Iesu Christi et Pentecostes ferias intercedunt, continuis laboribus exercentur, cuncta que *oppida et pagos saltando currendove peragrant*. Etc.

Descrierea jocului cu săbii din Huy, după Albericus²⁾.

Universitas Hoyensium tam senes quam juvenes masculini sexus antiquos ludos *vestibus mulierum induti* barbibus rasis reducunt ad memoriam: habebant enim praecellentes personas secundum diversitates locorum Imperatorem videlicet, Regem, Ducem, comitem et abbatem. Quidam eorum erant armati loriceis et galeis fulgentibus, *gladiosque nudos portantes in manibus suis* pellifices habebant pellicea grisea et vulpina deforis pilos habentia et omnes alii prout poterant ad modum mulierum erant adornati, qui quolibet die festi pentecostes nullo domi remanente *ibant processionaliter* bini et bini *per vicos et plateas cantando*.

¹⁾ *Descriptio Moldaviae* ed. Acad. Rom. 1872, I 129.

²⁾ *Trium fontium* II 513; Mannhardt, *W.- u. Feldk.* I 377.

Müllenhoff, în lucrarea sa mai sus amintită, a arătat că dansuri de săbii, cu caracter războinic se găseau la cele mai multe dintre popoarele indo-europene și că erau în strâns raport cu cultul solar ¹⁾. În epoca greco-romană ele se practicau pentru a obține protecția divinităților solare Apollon, Hercule, Iupiter și Mars. Acestui grup de obiceiuri aparțin și jocul *saliilor* la Romani ²⁾. Astfel se explică și părerea folkloriștilor noștri, cari comparând jocul călușarilor numai cu dansul saliilor, fără a face comparații cu obiceiurile înrudite la celelalte popoare europene, au trebuit să ajungă la constatarea cunoscută, că obiceiul călușarilor își trage originea direct dela salii romani. Adevărul este că ele sânt obiceiuri înrudite, aparținând ambele aceluiași grup de obiceiuri aflătoare aproape la toate popoarele indo-europene. Înrudirea călușarilor cu acest grup de obiceiuri este incontestabilă. Dovadă e nu numai purtarea săbiilor, ci și raportul strâns ce există între jocul călușarilor și cultul solar (jocul soarelui la răsărit și apus din descrierea lui Liuba). Zeul solar la popoarele vechi eră totodată și zeul războiului ³⁾. Astfel se explică caracterul solar și războinic al călușarilor. Jocul călușarilor este însă, după cum vom vedea în cele următoare, în strânsă legătură și cu alt cult însemnat din antichitate.

Ambele obiceiuri, atât cel de la Cantemir, cât și cel de la Albericus, ne atrag atenția și asupra altor obiceiuri, la care bărbați travestiți în haine femeiești au un rol însemnat, și pe care le considerăm iarăși înrudite cu jocul călușarilor, chiar în cazul când dansatorii nu mai poartă săbii goale.

Astfel, în provincia Altmark (Prusia centrală), în ziua a treia de Rusale, umblă prin comună dansatori și dansatoare, între care se găsesc mai mulți feciori, travestiți în haine femeiești. Ei se opresc la fiecare casă și, după ce au dansat, primesc daruri de la gospodina casei ⁴⁾. Și ce este mai important pentru cercetările noastre, în regiunea Ruppın (tot în Altmark), în săptămâna înainte de Crăciun umblă „die Feien“, deci zânele, în număr de trei, ca și numărul zânelor noastre, ⁵⁾ și fără soț,

¹⁾ *Op. cit.* p. 6 și urm.

²⁾ Cf. Darenberg-Saglio, cuvântul Salii.

³⁾ Mars eră la popoarele vechi italice nu numai zeul războiului, ci și un zeu solar. (Cf. Roscher, *Lexikon*, pp. 435-438).

⁴⁾ A. Kuhn, *Märkische Sagen*, 327; Mannhardt, *W. u. Feldk* I 441.

⁵⁾ Pamfile *l. c.* p. 21. „Ielele sânt trei femei sau fete nevăzute cari joacă noaptea pe câmpuri“. În Banat se crede că numărul zânelor este nouă. Cf. Liuba *l. c.* 144.

ca și călușarii. Zânele sânt reprezentate și aici prin feciori îmbrăcați în haine femeiești ca și călușarii lui Cantemir¹⁾. Și, ca să fie completă comparația, găsim și în societatea lor o persoană cu un cal artificial (Schimmelreiter), corespunzător calului din descrierea lui Liuba. Avem deci încă o dovadă însemnată dintr'un teritoriu mai îndepărtat pentru confirmarea părerii noastre enunțată la începutul acestor cecetări, că călușarii sânt reprezentanți ai zânelor.

Acum, după ce am arătat înrudirea dintre călușari și obiceiurile similare la alte popoare, putem face o nouă constatare însemnată ca urmare a cercetărilor noastre. Deosebit de important este faptul, că obiceiul amintit mai sus la Megleno-români și vecinii lor Bulgari a păstrat numirea de *Rusalii* a jucătorilor pe vechiul teritoriu al Rusaliilor antice. Acest obicei, după cum am văzut mai sus, este atestat pe același teritoriu, cu aceeași numire, până în veacul al XIII-lea²⁾. Căci acea thema Moliscos, de unde venira oamenii cu pricina la arhiepiscopul din Ochrida, era situată în regiunea râului Erigon (Cerna), pe versantul nordic al muntelui Bermios (Vermios, aproape de Verra și Vodena), ținuturi celebre în antichitate prin cultul lui Dionysos³⁾. Nu este deci de mirare, dacă amintirea Rusaliilor antice s'a păstrat într'o formă oarecare în acel ținut până în zilele noastre. De aci, din patria veche a acestor serbări, a trebuit să se răspândească obiceiul și la alte popoare. Iar acea populație romanică, care a transmis aceste obiceiuri populației slavo-bulgare, nu a putut fi alta, decât cea românească, care trăește pe acele plaiuri, cu această ocupație din timpuri străvechi.

Urmărind lucrurile în ordinea ideii relatată mai sus, când am vorbit despre raportul cu zânele, o comparație a zânelor Rusalii cu vechii satiri și menade, însoțitoarele lui Dionysos în procesiunea sa triumfală, se impune de la sine⁴⁾. De data aceasta

1) Kuhn, *l. c.* 346. Mannhardt, *l. c.* 442.

2) Tot din amintita mărturie reiese, că obiceiul Rusaliilor în veacul al XIII-lea se practică după sărbătorile Rusaliilor (după a 50 zi de la Paști), iar nu în timpul de după Crăciun, cum se obicinuește astăzi. Din care motiv trebuie să deducem, că aceste serbări s'au depășat în timpul mai nou, și că adevăratul lor timp era aici, ca la Daco-Români, pe timpul sărbătorii Rusaliilor.

3) Tomaschek *l. c.* 372.

4) Popa-Lisceanu *l. c.* p. 686.; E. N. Voronca, *Sărbătoarea Moșilor*, 1915. p. 91.

nu vom urmări mai departe această problemă, socotim însă necesar să constatăm următoarele: credințe despre zâne asemănătoare lelelor noastre au existat și există la cele mai multe popoare europene, fără să le fi împrumutat unul de la altul, bine înțeles, în afară de unele cazuri speciale. Aceste credințe aparțin vechiului patrimoniu de credințe moștenit în comun. În legătură cu aceste credințe și cu cultul primăverii, existau cu siguranță anumite obiceiuri, poate chiar înrudite, dar proprii fiecărui popor. Ceea ce însă a influențat în mod covârșitor asupra acestor obiceiuri, îndeosebi la popoarele din Peninsula Balcanică și din preajma ei, au fost fără îndoială anticele Rosalia.

Rămâne să ne ocupăm de aci înainte cu ultimul punct însemnat al cercetărilor noastre, anume de a explica figura calului și rolul său în cadrul diferitelor obiceiuri, spre a lămuri însemnătatea lui în genere și în special pentru jocul călușarilor, căci precum am mai afirmat în repetite rânduri, numele călușarilor se derivă de la această figură.

Am văzut încă la analiza jocului de călușari, cum această figură la noi este atestată numai în Banat, în descrierea lui Liuba. Dar tot la acel loc am demonstrat cu o mulțime de citate, numiri și expresii întrebuințate, că aceasta figură a trebuit să aibă odinioară un rol mult mai însemnat și mai general decât îl are azi, căci numai astfel ne putem explica și faptul că jocul însuși a primit numele său dela acest „căluș“.

O caracteristică a sărbătorilor de primăvară au fost și întrecerile, supt diferite forme, ca alergări pedestre, călări, lupte etc. Folklorul diferitelor popoare ne oferă un bogat material în această privință și ele sânt atestate din timpuri străvechi. Bine înțeles că nu ne putem ocupa aici pe larg cu aceste obiceiuri; ne vom referi numai la cele necesare scopului nostru.

Astfel de jocuri sânt, de pildă, cursele între călăreți, sau cum le-am zice, cu un termen adevărat românesc, *încurarea cailor*. *Incurarea cailor* se face la noi la Sân-Toader.¹⁾ Acest obicei este răspândit supt diferite forme și la alte popoare vest-europene și au loc îndeosebi în ziua de Rusale.²⁾

¹⁾ S. F. Marian, *Sărbătorile la Români*, 1898, 77—84.

²⁾ Mannhardt, *op. cit.* pp. 382—396.

Nu putem să nu relevăm aici strânsul raport ce credem că există între încurarea cailor și jocul călușarilor. Călușarii poartă și astăzi în multe locuri pinteni.¹⁾ Purtarea pintenilor ne-o putem explica numai ca un rest al unui obicei la care participanții călăreau și care obicei credem, nu a putut fi altul decât încurarea cailor. Avem chiar dovezi, cum la Sân-Toader jucau și călușarii²⁾. Ne întărește în această convingere și faptul, că la alte popoare încurarea cailor se face chiar la Rusale, când la noi se joacă călușarii. Ne putem chiar întreba, dacă nu cumva de aici vine numirea de călușari? Aceste împrejurări ne fac să presupunem o legătură între aceste obiceiuri și „Caii lui Sân-Toader“, cari după credințele popoului umblă tocmai la Sân-Toader, fiind foarte temuți de femei, care se păzesc să lucreze în ziua aceasta, întocmai ca și în ziua de Rusale.

Deci, dacă am voi să reconstruim seria de obiceiuri aparținătoare sărbătorilor reîntrării verii la noi, trebuie să presupunem, că mai întâiu s'a făcut încurarea cailor, după care apoi ar fi urmat jocul călușarilor. Și chiar acest raport între jocul călușarilor și încurările cailor a făcut pe unii dintre folkloriștii noștri să creadă și mai mult în originea romană a călușarilor, comparând încurările noastre cu „equiria“, cursele de cai ce se făceau la Romani în legătură cu jocul saliilor³⁾.

Incurarea cailor, precum și tot soiul de întreceri pedestre, sânt obiceiuri generale, care se găsesc la cele mai multe dintre popoarele europene și sânt în legătură cu serbările de primăvară, simbolizând intrarea grăbită a geniului vegetației⁴⁾.

Strâns înrudite cu aceste întreceri sânt acele procesiuni călări ori pedestre, uneori împreunate cu jocuri făcute în țarina comunei, cu scopul de a obține fertilitatea. Vedem, cum un nou element se introduce în cadrul jocurilor de vară, care element este în raport strâns cu ideea reînvierii naturii. Acest element până aci a fost întâlnit numai în jocul călușarilor din nordul Bulgariei, cari, cum am văzut, au un joc pentru evo-

1) Cf. de pildă Sulzer, *op. cit.* p. 410 «an den Füssen grossmächtige Spornen tragen».

2) Cf. E. N. Voronca. *op. cit.* pp. 66, 67.

3) E. N. Voronca, *l. c.* pp. 66, 67.

4) Cf. Mannhardt, *op. cit.* I p. 392; Mith. Forsch. p. 171.

carea fertilității.¹⁾ În aceste obiceiuri, după cum vom vedea, calul joacă un însemnat rol.

Și aceste obiceiuri le găsim răspândite la mai multe popoare europene. Ele se țin la diferite sărbători ale anului, precum la Paști, Înălțarea Domnului, întâiu Maiu, Rusale și Crăciun. Ceeace însă ne interesează mai mult, este scopul pentru care se țin aceste procesiuni. Astfel în Arhiducatul Austriei, ca să apere sămănăturile împotriva tăciunelui și să asigure prosperarea cailor²⁾; în Turingia pentru bunul mers al sămănăturilor; în Suabia, ca timpul să fie favorabil sămănăturilor; în Cantonul Lucerna, să apere vitele împotriva epidemiilor, sămănăturile împotriva recoltei rele și a grindinei; în Suedia ca să ferească caii de primejdii. În unele regiuni ale Germaniei, după procesiune se duc cu caii la fierar, pentru lăsare de sânge, ca să rămâie sănătoși peste un an; sângele se păstrează spre a fi întrebuințat ca medicament împotriva difteriei boli.³⁾

Spre ilustrare prezentăm și din grupul acesta un obicei din fosta Silezie austriacă. În Lunea Rusaliilor, țăraniii călărind încunjoară arăturile rugându-se, în credința că astfel vor fi mai roditoare. Țăranul care are calul cel mai frumos, este ales de rege. Acesta trebuie să frigă o oaie neagră. Fiecare țăran ia un os din oaia aceasta și-l ascunde, în ziua următoare, la răsăritul soarelui, în sămănături, ca să crească mai bine.⁴⁾

Nu putem să nu relevăm unele momente, care ni se par importante în legătură cu acest obicei. Astfel, calul este adus în legătură cu ideea fertilității, și importanța lui este subliniată și prin faptul că tocmai proprietarul celui mai frumos cal este ales de rege. Jertfa oii negre pare că înlocuiește astăzi însași jertfa calului. Ooasele de oaie (mai demult ale calului) se ascund în sămănături, spre a transmite fecunditatea simbolizată prin cal și sămănăturilor.⁵⁾ Alt moment vrednic de remarcat, ascunderea oaselor în sămănătură, este pusă în legătură cu răsăritul soarelui.

¹⁾ Arnaudoff *op. cit.* 61.

²⁾ Același scop îl are și la Români din jud. Romanați încurarea cailor. (Cf. Ollănessu *op. cit.* 155).

³⁾ Mannhardt, *op. cit.* I. pp. 397—406.

⁴⁾ Vernakken, *Mithen und Bräuche des Volkes in Österreich*, 306.

⁵⁾ Cf. Mannhardt, I. 363.

Din toate aceste obiceiuri rezultă, că calul este privit ca geniu protector al vegetației, al animalelor și chiar al oamenilor. El influențează creșterea semănturilor și apără vegetația, animalele și chiar oamenii împotriva bolilor și le dă sănătate.

Aceeași putere i se atribue și focului aprins la diferite obiceiuri de primăvară și vară, care reprezintă soarele. Mai departe vom vedea, că această coincidență nu este întâmplătoare, ci un rezultat al raportului intim ce există între cal și cultul solar.

În cele următoare ne vom ocupa cu alte obiceiuri, în care figura calului joacă iarăși un însemnat rol, calul viu fiind înlocuit cu unul artificial. Incepem cu descrierea unui obicei foarte instructiv în aceasta privință.¹⁾

Într'un sat din Turingia de mijloc, având două comune bisericești, în ziua de Rusale, formează fiecare separat o procesiune, la care iau parte flăcăi și băieți. Fiecare grup îmbracă câte o persoană în frunze de teiu, (*Schossmeier*), pe cap îi așează o coroană de flori; apoi mai iau cu ei, doi stegari și două persoane cu bice. Cu mare alaiu și muzici cutreieră comuna, așezând pe cele patru persoane îmbrăcate în frunze de teiu pe caii cei mai frumoși. Flăcării cari însoțesc acest conduct, merg și ei călări, iar băieții pe călușei din lemn (*Steckenpferd*). Când se întâlnesc cetele celor două comune bisericești, se naște între ele o luptă aprigă pentru răpirea steagului cetei vrăjmașe.

În Marțea Rusaliilor se repetă această procesiune, dar aci persoanele, care fuseseră îmbrăcate în frunze de teiu, se maschează și se îmbracă în haine femeiești, umblând din casă în casă după daruri, de obicei de-ale mâncării. În ziua de Sf. Treime, procesiunea iese la câmp, stegarii intră în semănături, agitându-și steagurile deasupra lor, în vreme ce ceilalți cântă o cântare bisericească.²⁾

Am reprodus acest obicei, pentru că este unul dintre cele mai prețioase și caracteristice obiceiuri de Rusalii la Germani. În el întâlnim asociate aproape toate elementele obiceiurilor de Rusalii practicate în nord-vestul Europei și el reamintește în unele

¹⁾ Mannhardt, *op. cit.* I. 521.

²⁾ R. Reichardt, *Thüringer Pfingstvolksfeste*, Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde, Berlin, 1904 p. 419.

privințe, momente din obiceiurile noastre. În ce privește rolul calului, vedem cum persoanele îmbrăcate în frunze de teiu, simbolizând vegetația, călăresc (ca și în obiceiul din Silezia persoana aleasă de rege) pe caii cei mai frumoși, care trebuie considerați și aici ca simboluri ale fecundității. Tot astfel, vedem cum alături de caii adevărați ai flăcăilor, figurează călușeii de lemn ai băieților, arătându-ne un bun exemplu, cum caii adevărați pot fi înlocuiți cu cei artificiali.

O comparare a acestor obiceiuri cu jocul călușarilor ne poate da indicațiuni prețioase. În afară de caracterul general al acestui obicei (alaiu, muzici, cutreierarea comunei în ziua de Rusalii) și alte note comune, se găsesc aceleași persoane, ca stegari, persoanele cu biciu și călușeii de lemn.¹⁾ Nu putem să nu remarcăm și importanța transformării persoanelor îmbrăcate în frunze de teiu în haine femeiești. Aceste persoane reprezintă doar vegetația, și cunoscând strânsul raport între zâne (Frumoase, Rusalii, Nymphe, Elfe etc.) și vegetație, ne putem întreba, dacă acest act nu reprezintă în mod simbolic acest raport.²⁾

Dacă aceste comparații par a fi chiar îndrăznețe, neîncrederea noastră va dispărea, dacă comparăm scena răpirii steagului din obiceiul acesta cu răpirea steagului din jocul călușarilor.³⁾

Lupta călușarilor, în care folkloriștii noștri vedeau răpirea Sabinelor, nu este altceva, decât aceeași manifestație de luptă

1) Cf. acest obicei cu jocul numit eška la Bulgarii din Macedonia de sud, la cari, după cum am văzut, o parte din băieți își fac călușei din lemn.

2) Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* I. p. 443.

3) Pasajul din textul german al obiceiului din Turingia: „Begegnen sich die Burschen beider Kirchspiele, so kommt es an einem Kampf, bei welchem es darauf abgesehen ist, der anderen Partei die Fahne zu rauben.“

Pasajele românești referindu-se la acest act: „Sfârșitul jocului se împlinește prin răpirea Sabinelor; semnalul răpirii eră: pe ea! adică pe fată n'o lăsa! de a da! și altele. Călușarii nu încetează acest semnal și sfârșesc jocul cu răpirea steagului după ce l-a curtenit, și cu o fugă și larmă mare. După aceasta începe un fel de serbare de triumf, în care se săvârșesc jocuri gimnastice“ (I Eliade, *Curierul Românesc* 1843 no. 41.)

„Vătaful dă ordin să se adune toți călușarii. Stegarul înlipse steagul în pământ. Patru călușari țin cu putere prăjina și alți patru se suie pe cei ce țin steagul și strigă: Războiul lele, războiul dragă!“ (Th. D. Speranța, *Miorița și călușarii* p. 45.)

„Se mai obicinuește în unele părți a simula o luptă ștrasică, un fel de duel cu toiegele“ (Popescu Sângeriu, *Albina* II. p. 1044).

„Acesta este steagul călușarilor, care este păzit cu multă grijă de ei, căci se crede că, dacă cineva ar fură din acel usturoiu, innebunesc călușarii“ (C. R. Codin și D. Mihailescu, *op. cit.* p. 69).

închisă, ce se întâlnește și în obiceiurile de primăvară ale altor popoare, simbolizând probabil lupta între natură și iarnă. În unele paralele apusene scopul acestor lupte fictive pare a fi de a promova creșterea semănăturilor.¹⁾

Alt grup de obiceiuri aparținător tot ciclului Maiu-Rusale, se deosebește prin faptul, că aceste obiceiuri sânt legate de ridicarea *armindenului* (Maibaum), la care ocaziune (tot la Rusalii) se aranjază iarăși întreceri pedestre sau călări. Obiceiurile acestea sânt răspândite în nordvestul Europei: în Germania, Franța și Anglia. Important este pentru noi, că și aici apare un cal anume construit din lemn și acoperit cu pânză, care este purtat de un om, numit la Germani *Schimmelreiter*, la Francezi *Cheval Mallet*, iar la Englezi *Hobby horse*. Călușul joacă în jurul pomului de Maiu în timpul alergărilor.²⁾

Aici credem potrivit să facem o observație și asupra steagului călușarilor pe cari îl socotim ca un fel de înlocuitor sau un rudiment al pomului de Maiu în jurul căreia se petrec în apus aceste obiceiuri și care este uneori înlocuit cu un steag împodobit, asemănător steagului călușarilor.³⁾

La Englezi, călușul „Hobbyhorse“ apare și în societatea unor dansatori care purtau clopoței la picioare și se numeau *Morris-dancers*. Ei umblau la Paști, întâiu Maiu, Înălțarea Domnului, Rusale și chiar la ospete, în societatea călușului întocmai ca și echivalentul său german *Schimmelreiter*. În epoca lui Shakespeare se produceau și în teatru, după terminarea piesei, spre a împrăști impresia deprimantă exercitată de tragedii asupra publicului.⁴⁾ Nu trebuie să insistăm, cred asupra faptului că *Morris-dancers* sânt o variantă englezească, însă îndepărtată a jocului călușarilor.

Călușul artificial *Schimmelreiter*, apare în Germania pe alocuri și la Crăciun, ori pe la ospete și Carnaval⁵⁾. În regiunea Ruppin (Germania), în săptămâna înainte de Crăciun, după cum am văzut, apar în societatea călușului și zâne, care sânt feciori travestiți în haine femeiești.⁶⁾ În unele obiceiuri din nordul Ger-

¹⁾ Mannhardt, *op. c. t.* I. p. 548.

²⁾ Mannhardt, *Mythologische Forschungen*, Strassburg 1884 p. 171.

³⁾ Cf. Mannhardt, *Wald u. Feldkulte* I. p. 387.

⁴⁾ Cf. Douce, *Illustrations of Shakespeare* II. 446; R. Wülker, *Geschichte der englischen Literatur* I. 326.

⁵⁾ *Landeskunde der Provinz Brandenburg*, Berlin 1912 III. 240, 242, 257.

⁶⁾ Kuhn, *Märkische Sagen* 346; Mannhardt, *Wald u. Feldk.* I. 442.

maniei, raportul calului cu vegetația este și mai pronunțat. Obiceiul devine o sărbătoare a însăși recoltei. Țăranii construiesc, din cercuri de sită și pânză, un cal alb mare, în care intră un țăran reprezentând un călăreț, numit *Schimmel* sau *Herbstpferd*. Feciorii cutreieră satul însoțiți de muzicanți, colectând pe la case diferite daruri pentru masa comună. Figura principală din această ceată este un fecior, care pe o prăjină lungă poartă o căpățână de cal, de capătul căreia atârnă o pânză, care acoperă prăjina și pe purtătorul ei. Al doilea fecior îl conduce legat de o sfoară. În societatea lor mai apar și alte figuri mascate, ca urși etc.¹⁾

În seria acestor obiceiuri, care arată evoluția rolului calului, se potrivește de minune un foarte semnificativ obicei tot din Germania (*Lehrte*). După terminarea secerișului, legătorul ultimului snop formează din el o păpușe în formă de cap de cal.²⁾

Intorcându-ne privirile iarăși către popoarele mai apropiate, acest obicei arată o formă de tranziție, între obiceiurile similare ale popoarelor din apus și cele din răsărit.

La Polonii din Galiția, în Marțea ultimă a Carnavalului, apare iarăși o figură de cal, alcătuită la fel ca și cea din Germania, acoperită cu o pânză albă. Căluțul poartă numele polon *konik* (căluț), iar feciorii cari îl însoțesc cântă o melodie al cărei cuprins în traducere este următorul:

Sai, sai, căluțul nostru,
Sai peste brazdă!
Pe unde sare căluțul nostru,
Va rodi din belșug;
Pe unde nu va sări,
Acolo nici nu va rodi.³⁾

Acest obicei este important prin faptul, că ne prezintă o formă slavă a numelui călușului (*konik*), iar textul său ne dă cheia pentru a explica rolul calului din obiceiurile înșirate până aci. Din acest mic text reiese lămurit că figura calului este privită ca geniu al fecundității.⁴⁾

¹⁾ Mannhardt, *Myth. Forschungen*, 165, 166.

²⁾ Ibidem 165.

³⁾ I. Małusiak, *Viața poporului polon în Monarhia Austro-Ungară* (Österreichisch-Ung. Monarchie im Wort u. Bild.) tom. Galiția p. 312.

⁴⁾ Cf. și alte paralele vest-europene supt numirea «Fastnachtsrösslein», la Mannhardt *op. cit.* p. 541.

Astfel conceput rostul acestei figuri, vom înțelege rolul său în cadrul sărbătorilor de primăvară, precum și în toate obiceiurile în legătură cu desvoltarea vegetației, începând cu procesiunile în jurul semănăturilor fragede (în care se evoacă fertilitatea), cu jocul său în jurul pomului de Maiu (ca simbol al vegetației în plina sa putere), până la obiceiurile de recoltă, când cu legarea ultimului snop, și-a terminat rolul.

Iar, ca cercul cercetărilor noastre să fie complet, cităm un exemplu și din Bucovina. În ziua de Anul nou, în societatea mai multor persoane travestite, de obicei în animale (capră și urs) apare și un băiat călare pe un căluț de lemn. Și ceea ce este mai important, acest căluț poartă acățat de grumaz un cerc de hârtie, pe care sânt zugrăvite soarele, luna și stelele.¹⁾

E de remarcat faptul, că și în Germania călușul apare adesea în societatea altor figuri, reprezentând diferite animale: capre, urși etc.

Deosebit de obiceiurile de mai nainte, călușul din obiceiul din Bucovina arată un strâns raport cu cultul solar. În cele următoare, vorbind despre rolul calului în mitologia popoarelor din antichitate, vom explica și acest raport.

Nu trebuie să ne mire de fel faptul, că el se întâlnește aici la Crăciun, iar nu la Rusaie. La începutul studiului nostru, am arătat raportul strâns între diferitele obiceiuri de primăvară și vară. Obiceiurile de la Crăciun (capra, brezaia, colindul etc.) inaugurează acest ciclu de sărbători.

Am ales seria aceasta de obiceiuri dintr'un material relativ bogat, spre a demonstra ce rol însemnat și variat are calul în obiceiurile diferitelor popoare și cât sânt aceste obiceiuri de răspândite. Uneori apare numai ca rudiment, iar altădată, ca de pildă la Poloni, rolul său pare a fi atât de clar, încât nu se mai simte nevoia unei explicări.

Să vedem acum ce interpretare îi putem da acestei figuri cu ajutorul cunoștințelor noastre despre cultul și mitologia popoarelor, căci este evident că aceste obiceiuri păstrează resturile unui cult străvechiu.

Pentru rolul calului în antichitate găsim o mărturie prețioasă în obiceiul numit *october equus* la Romani. Calul de

¹⁾ L. Bodnărescu, *Weinachts- u. Neujahrs-Bräuche der Rumänen*, 6.

Octomvrie eră, în Roma, numele victimei unui sacrificiu solemn, oferit în fiecare an, la idele lui Octomvrie zeului Mars¹⁾.

În această zi aveă loc pe câmpul lui Marte o întrecere de cai. Calul drept din biga învingătoare eră declarat ca sfânt și jertfit pe altarul lui Mars de pe același câmp pentru recolta bogată (ob frugum eventum). Pentru posesiunea capului se nășteă o luptă între locuitorii celor două suburbii, Sacra via și Suburra. În cazul când Sacraviensii ieșeau învingători, fixau capul de cal pe părății vechiului palat regal, în cazul contrar eră purtat de Suburrani și dus în turnul mamilin din suburbia lor. Coada calului eră deasemenea tăiată și dusă în fugă mare la Regia, ca să picure câțiva stropi pe focul altarului.

Acest cult cuprinde în sine multe elemente comune cu obiceiurile din seria dată de noi mai înainte, astfel: a) întrecerea de cai, b) jertfa calului pentru recolta bogată, c) lupta pentru capul de cai, d) capul de cal fixat.

După cum am mai remarcat, Mars nu a fost numai zeul războiului; acest caracter și l-a câștigat mai târziu. La popoarele vechi italice, eră un zeu solar, și chiar zeul agriculturii și al fecundității²⁾.

Din toate obiceiurile citate mai sus, precum și din credințele și mitologia popoarelor despre care vom vorbi mai jos, se remarcă acest dublu caracter și în rolul calului, adică de a pastră pe de o parte un strâns raport cu cultul solar, iar pe de altă parte cu vegetațiunea sau cultele agrare³⁾.

Revenind încă odată asupra ipotezei folkloriștilor noștri, cari au căutat originea jocului de călușari în dansul saliiilor Romani, vedem că această ipoteză nu a fost lipsită de orice temei. Înrudirea jocului călușarilor cu dansul saliiilor a fost relevată chiar și de noi, când am vorbit despre dansurile cu arme. Această înrudire este întărită și prin rolul calului în cultul lui Marte și în jocul călușarilor. Este de remarcat și faptul că acel cal de Octomvrie eră jertfit pe un altar străvechiu, în jurul căruia salii dansau în luna lui Marte dansul de arme. Repetăm

1) Darenberg-Saglio, October equus.

2) W. H. Roscher, *Studien zur vergl. Myth. der Griechen und Römer*, I. Apollon und Mars, Leipzig, 1873.

3) Lucrărea pământului este legată de anotimpuri, iar anotimpurile de factori cosmici. Raportul între aceste fapte ne permite să înțelegem strânsul raport dintre culturile cosmice și unele obiceiuri agrare.

și cu această ocaziune, că între jocul călușarilor și dansul salii-
lor poate fi vorba numai de o înrudire în sensul că ambele
aparțin aceluiași grup de obiceiuri, al dansurilor cu arme.

Am văzut cum Müllenhoff, în studiul său asupra dansurilor
cu arme, a arătat că aceste obiceiuri, în legătură cu cultul solar,
au fost răspândite aproape la toate popoarele indo-europene.
Același fapt s'a dovedit și despre jertfa calului de Octomvrie.
Grimm i-a găsit urma la vechii Germani¹⁾, iar Mannhardt, care
s'a ocupat mai temeinic cu aceste culturi, la mai multe popoare
europene în legătură cu culturile agrare.²⁾

În ce privește raportul între cal și cultul solar, putem
cita exemple și din credințele populare. Astfel, după credința
Slavilor păgâni, soarele pleacă la 21 Decembrie pe drumul său,
călare pe un cal alb. Chiar și la Români există credința că
soarele își urmează drumul său călare.³⁾

Mitologia popoarelor culte din antichitate ne oferă în
această privință exemple atât de multiple și bogate, încât a le
trata mai pe larg, ar însemna a ne ocupa aproape cu întreaga
lor mitologie. Ne vom mulțumi deci să atingem numai ches-
tiunea și să relevăm pe scurt numai pe cele mai însemnate.

În imnurile vedice, soarele este des asemănat cu un cal
alb strălucitor. Pe monumentele cele mai vechi ale popoarelor
din Orient și din Grecia (în epoca premykeniană) soarele era
reprezentat prin un disc tras de un cal pe drumul său ceresc.
Asemenea mărturie s'a găsit și în epoca de bronz la popoarele
din nordul Europei (monumentul dela Trundholm).

În epoca clasică, era zeilor personali, discul solar este
înlocuit cu soarele personificat. Astfel Helios, în epoca postho-
merică este reprezentat cu aureolă, pe o trăsură trasă de șase
cai. Aceeași concepție se întâlnește și în cântecele vedice, unde
soarele personificat este des amintit cu trăsura și caii săi.
Această concepție nu lipsește nici din mitologia popoarelor ger-
mane. În Edda se vorbește despre zeul care conduce trăsura
soarelui pe cer, întocmai ca și echivalentul său greco-roman
Helios.

1) E. H. Meyer, *Deutsche Mithologie*, II, p. 614 și 877.

2) Cf. *Mith. Forschungen*, pp. 156-201. Cf. obiceiul Herbstpferd în
nordul Germaniei citat și de noi.

3) N. L. Kostake, *Soarele*, Convorbiri Lit. XLII, 488.

De altă parte calul este animalul jertfit zeului solar. Jertfa de cai este atestată pentru Indieni, vedici, popoarele iranice (indeosebi la Persi), Prusieni, Slavi, Germani, Greci, Romani și Illyri. Deci legătura între cal și soare este o concepție străveche și universală la popoarele indo-europene¹⁾.

Este important să știm ce interpretare i-au dat calului în cercul obiceiurilor țării lor, cercetătorii germani. O parte dintre mitologiștii lor (Grimm, Kuhn, Wütke și E. H. Meyer) susțin, că Schimmelreiter se referă la cultul lui Wodan, ba chiar, că este reprezentarea marelui zeu. Mai temeinic s'a ocupat cu această problemă Mannhardt, care în mai multe studii foarte documentate a arătat că figura calului este un demon al vegetației sau un demon al cerealelor (Getreidedämon). Poporul crede că acest demon trăește în vegetație, sau că este însuși reprezentantul acesteia, de la care depinde soarta rodului²⁾. Părerea aceasta es'e acceptată și de Wundt în monumentală sa lucrare asupra psihologiei popoarelor³⁾. Acest rol al calului în legătură cu vegetația și fertilitatea a fost relevat și de noi. Am mai remarcat și faptul, că acest caracter îl are mai ales în obiceiurile popoarelor din nord-vestul Europei.

În obiceiurile noastre, calul și-a pierdut acest raport cu vegetația și a luat atributele unui demon al sănătății.⁴⁾ Prin caracterul său vindecător, jocul călușarilor diferă de obiceiurile similare. Acest fapt constituie nu numai nota sa distinctivă, dar și pe cea mai caracteristică. În această privință nu se deosebește întru nimic de ceremoniile popoarelor primitive, întrebuițate la vindecarea bolnavilor, la cari dansul urmat până la extaz joacă de asemenea un însemnat rol.

1) Cf. Darenberg-Saglio, *Dictionnaire etc.* Sol.; Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie etc.*, Helios; Schrader, *Reallexicon*, etc., Pferd.

2) Cf. Mannhardt, *Die Korndämonen*, Berlin 1867; *Myth. Forschungen*, 165, 167, 171; *Wald u. Feldkulte*, 172, 202, 318, II. 184, 200.

3) Wundt, *Völkerpsychologie* II. Mythos und Religion II. T. Die Vegetationsdämonen, 410—459.

4) Cf. obiceiul dela Bulgari, cari au un joc pentru evocarea fecundității, deci sânt urme, care arată că și în legătură cu jocul călușarilor și-a păstrat caracterul de demon al fecundității.

În cadrul obiceiurilor și al miturilor rolul calului variază:

a) în legătură cu cultul solar, el este însoțitorul zeului, sau este jertfit lui;

b) în legătură cu culturi agrare, este considerat ca demon al fecundității, de care depinde soarta recoltei și sănătatea animalelor;

c) în legătură cu credința despre zâne, el apare ca demon al sănătății, de care depinde sănătatea omului.

Toate acestea sânt însă manifestări ale unei și aceleiași ființe mitice, ale demonului sănătății și fecundității, reprezentat prin figura calului, al cărui caracter se explică ușor prin originea sa solară.

Deci calul, ca demon al sănătății, este ființa, care pricinuește boala, dar tot prin mijlocirea lui se și vindecă. Atât numai că rolul său a devenit cu totul rudimentar. De aici vine expresiunea „luat din căluș“, adică îmbolnăvit de căluș, ca și expresiunea paralelă »luat din lele«, adică îmbolnăvit de lele, sau cum am mai zice altfel, „pătimizește de Dânsule“. Tot astfel trebuie interpretată și expresia „du-te la căluș“, întrebuițată în nordul Bulgariei, după terminarea ceremoniei făcută cu bolnavul luat din lele¹⁾. „Du-te la căluș“ ar însemna deci, ca boala să se întoarcă de unde a venit, adică la căluș. Și de aceea, conform concepției generale a popoarelor primitive, boala trebuie vindecată tot prin vraja aceluiași demon (Gegenzauber). Astfel se explică credința, că fetele și nevestele care joacă lângă călușari, vor fi sănătoase, și că copiii, pe cari îi țin călușarii în brațe, se vor face și ei voinici și jucători. Precum și expresia foarte semnificativă, că cine primește „călușul“ va avea noroc și va fi ferit de boale.

Deci calul are un dublu caracter în obiceiul nostru. după cum am văzut că-l are și ca demon al vegetației, care dă rodul, dar îl poate și lua. Și chiar acest dublu caracter al demonilor ne întărește și mai mult în credința mărturisită la începutul acestor cercetări, că călușarii sânt reprezentanți ai lelelor. Ideea fundamentală a obiceiului conform concepției relevată mai sus este: boala a fost cauzată de lele, deci trebuie vindecată tot prin lele.²⁾

¹⁾ Arnaudoff, *l. c.* 62.

²⁾ Universalitatea acestei concepții în cadrul obiceiurilor popoarelor primitive a fost dovedită și demonstrată cu prisosință de Wundt în lucrarea sa citată mai sus. Cf. capitolul Krankheitsdämonen und Hexen-

Nu poate fi trecut cu vederea alt punct cam obscur, anume raportul între lele și cal. Vorbind despre trăsăturile caracteristice ale lelelor, am relevat faptul, ca ele sânt adesea considerate ca personificația vântului sau vârtejului.¹⁾ Nu numai lelele, ci și calul este adus în raport foarte intim cu vârtejul și vântul. În afară de exemplele cunoscute din mitologia clasică (caii lui Achille, centaurii etc.), se întâlnesc asemenea identifi-cări și în credințele populare. Se găsesc chiar exemple, când ființe demonice înrudite cu lelele noastre pot lua înfățișarea unui cal.²⁾ Această împrejurare, precum și faptul că atât lelele cât și calul artificial din obiceiurile amintite mai sus, este de obicei alb, ne îndeamnă să punem întrebarea, dacă nu cumva calul din jocul călușarilor este o reprezentare theriomorphă a lelelor, cu atât mai vărtos, cu cât înfățișarea paralelă ca om și animal a acestor ființe este cunoscută.³⁾

În sfârșit, ar rămânea să ne ocupăm pe scurt și cu o altă figură însemnată din acest joc, cu *mutul călușarilor*. Această persoană apare la noi și în societatea cerbașilor (brezaei) la Crăciun. Ea nu este legată numai de jocul călușarilor, ci este una din cele mai răspândite figuri, pe care o întâlnim foarte des și la alte popoare, supt cele mai variate forme și asocieri. Uneori apare independent, în număr mai mare, ca de pildă în partea orientală a Peninsulei Balcanice, la Bulgari și în regiunile limitrofe, la Români. La populația bulgară poartă nu-

glaube, 386-410, din care cităm următoarele pasaje: „Anderseits leidet es jedoch keinen Zweifel, dass auch diese spezifischen Krankheitsdämonen innerhalb der höheren Kulturen wieder verschwinden, indem nun an ihre Stelle die Götter treten, die ebenso Krankheit und Tod wie Glück und Gesundheit dem Menschen bringen, und von denen einzelne in besonderer Weise nicht bloss die Rolle der einstigen Krankheitsdämonen, sondern auch die der zauberkundigen Helfer gegen diese übernehmen“ (p. 398).

„Der Grundsatz der magischen Medizin von ihren Anfängen an bis zu ihren späten Ausläufern ist aber, entsprechend der Wesensgleichheit von Zauber und Gegenzauber, das *Similia similibus* und hierbei nähert sich im allgemeinen wieder die Ähnlichkeit um so mehr der Gleichheit, auf einer je primitiveren Stufe der Krankheitszauber steht. So gelten die Masken, die bei den Naturvölkern als Darstellungen der Gesichter von Krankheitsdämonen vorkommen, *gleichzeitig als Gegenzauber gegen diese*, und der Medizinnann, der einen Dämon vertreiben will stellt in Maske und Gewandung selber den Dämon dar“ (p. 403).

1) Cf. capitolul despre Vântoase în studiul lui Șăineanu despre *Iele*. *Op. cit.* p. 96.

2) Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* II pp. 89-102.

3) Cf. *Ibidem* II p. 32.

mirea de *kukovi*, *kukeri* și umblă în Lunea Rusaliilor sau cu o săptămână mai târziu.¹⁾ La noi sânt cunoscuți în Dobrogea și pe malul Dunării. Și aci au aceeași numire: *cuci* ca și la Bulgari.²⁾ Precum am văzut la jocul borița al Ciangăilor din Țara Bârsei, mutul lor se numește iarăși *kuka*.³⁾ Și la Ciangăii din Moldova apar în grupuri mai mari și se numesc *matahale*.⁴⁾ Am întâlnit această figură și în jocul aruguciarilor la Aromâni (*bubușarul*) și în jocul numit *eška* la Bulgari (*arapii*).

Nu lipsește nici în obiceiurile de primăvară la alte popoare europene. De pildă *Knecht Ruprecht* (Klas, — Ruklas) la Germani seamănă mult cu blojii, cucii dela noi. El apare adesea și în societatea căluțului (Schimmelreiter).⁵⁾

Caracteristica generală a acestei persoane este, cum am mai relevat și la jocul călușarilor, înfățișarea ciudată, îmbrăcăminte caraghioasă, cu fel de fel de haine și blăni, chiar și cu clopote. În mână are o vergeă, biciu sau altă unealtă, cu care lovește pe cei din jurul lui.⁶⁾ Lovituri primite de la ei i se atribue adesea o putere deosebită, ca de pildă: de a alungă duhurile rele, sau de a face mai sănătoși pe acei loviți, a-i scuti de boale etc. El este de obicei mut și își permite să facă multe glume chiar pe socoteala publicului, lucruri care sânt de altfel caracteristice tuturor figurilor mascate. Uneori, cum a fost observat de noi în Țara Hațegului, unde l-am întâlnit la Crăciun în societatea cerbului, poartă phallus făcând obscenități. Tot astfel, avem știri și despre mutul călușarilor din județele Vlașca și Ialomița, care își permite să facă unele necuviințe pe socoteala călușarilor.⁷⁾ Obscenități au fost remarcate și de arhiepiscopul din Ochrida în pasajul citat despre obiceiul Rusaliilor din veacul al XIII-lea. Evident că acest caracter phallic al mutului este o influență provenită din cultul lui Dionysos și credem că nu greșim când privim și în această figură un reprezentant al

1) Marinov, *Sbornik*, Sofia I. 1907. Arnaudoff, *Sbornik* IV. 273, XVI—XVII. 10. De aceiași în limba germană: *Die bulg. Festbräuche* 26—33.

2) S. Fl. Marian, *Sărbătorile la Români* I. 282; S. Popescu, *Cucii*, Șezătoarea, I, no. 2. p. 40.

3) Horger, *l. c.*, 110.

4) Wichmann Györgyné, *A moldvai csángok szokásairól*. Etnogr. XVIII. 288.

5) *Landeskunde der Provinz Brandenburg* III., 240.

6) Mannhardt consideră această vergeă ca simbol al vieții (Lebensrute), care provoacă creșterea și alungă din corp pe demonii boalelor. (*Wald und Feldkulte*, I 278—281).

7) Veronca, *Sărbătorile la Români*, I. 281.

demonului fecundității, ca purtător al phallusului, simbolul forței productive.¹⁾

Cauza muțeniei sale mi se pare a fi mai mult psihologică decât de altă natură. El este mut probabil pentrucă acesta este obiceiul tuturor figurilor mascate, spre a nu se trădă și spre a câștiga o aparență și mai misterioasă. Nu-i exclus însă să aibă și altă origine, probabil în legătură cu credințele despre lele. Astfel ne putem gândi și la credința poporală, după care persoana care vede lelele și spune acest lucru, amuțește. Într'adevăr după cum am văzut din rolul său în jurul călușarilor, el este un fel de persoană protectoare a lor, apărându-i împotriva lelelor cu lovituri de biciu.

Vedem cum din toate resturile tradiționale mai mult sau mai puțin conservate, dar foarte des alterate, se poate reconstrui un substrat de obiceiuri de primăvară și vară, comune la cele mai multe popoare europene. Comparând aceste obiceiuri la popoarele din apus cu acelea din răsăritul Europei, vedem, cum la cele dintâiu predomină elementul vegetației, în timp ce la celelalte dansul constituie elementul principal și raportul cu vegetația lipsește uneori total.

Dacă ne-am extins și asupra unor obiceiuri care nu sânt strâns înrudite cu jocul călușarilor, am făcut-o, pentrucă avem convingerea, că obiceiurile ca și alte fenomene nu se pot studia izolat, ci împreună cu tot complexul de obiceiuri aparținătoare aceluiași ciclu. Iată motivul pentru care ocupându-ne cu jocul călușarilor, am atins aproape întreaga sferă de obiceiuri de primăvară și vară și îndeosebi pe cele de la Rusalii.

Credem că putem constata următoarele, ca rezultate ale acestor cercetări:

a) Jocul călușarilor este un obicei misterios de asociație, de o parte cu cultul solar (dansurile cu arme), iar de alta cu cultul zânelor.

b) Un strâns raport între călușari și lele și călușariji apărând ca reprezentanții lelelor. Nici una din rezultatele cercetărilor noastre nu este atât de sigură ca această constatare.

c) Călușarul în forma sa originală a fost un dans cu arme, al cărui scop eră de a alungă pe demonii păgubitori sănătății.

¹⁾ Mannhardt consideră această persoană, ca și figura calului, un demon al cerealelor (Korndämon). *Myth. Forschungen*, 167.

d) Înrudirea sa cu obiceiurile similare la alte popoare europene, îndeosebi cu cele indicate de noi la popoarele din Peninsula Balcanică.

e) Călușarii și-au luat numele de la figura de cal (călușul), care este un demon al sănătății și al fecundității.

f) Data la cari se țin aceste jocuri, păstrarea numelui de Rusalii pentru dansatori în Macedonia, precum și atestarea acestui obicei pe același teritoriu încă în veacul al XIII-lea, ne îndeamnă să căutăm o legătură directă între jocurile călușarilor și serbările practicate în legătură cu anticele Rosalia, sau cel puțin o puternică influență venită din această parte.¹⁾

Romul Vuia.

UN FRAGMENT DIN CEL MAI VECHIU MOLITVENIC ROMÂNESC.

I. Introducere.

În o notă a unei lucrări anterioare²⁾ aminteam că în momentul când ea s'a pus supt teasc, mi-a ajuns în mână, într'un manuscris pe care, la cea dintâiu vedere, îl credeam de pe la sfârșitul veacului XVII, un fragment din „molitva“ sau „pogrebania“ morților copiat după un *Molitvenic* ortodox, sau cel puțin după o „slujbă a îngropării“ (partea cea mai populară a molitvenicului), care a trebuit să se traducă în românește înainte de 1580, căci părți din el au fost reproduse întocmai în *Cugetări în ora morții*.³⁾

¹⁾ Acestea sânt rezultatele pe care le-am putut obține cu mijloacele ce ne stau la dispoziție în Cluj. Lipsa unei biblioteci mai bogate în materie de folklor, nu ne-a permis să urmărim această problemă după dorințele noastre. Un exemplu. Pentru obiceiurile popoarelor apusene am avut la îndemână aproape numai operele lui Mannhardt. Am fost nevoit a mă lipsi de izvoare atât de importante ca *The golden Bough de Frazer*, și minunata operă a lui Anitșkoff asupra cultului primăverii la popoarele din apus și la Slavi. Mai multe dintre datele noastre au fost culese încă înainte de războiu, din opere care astăzi nu ne mai stau la dispoziție și deci nu au putut fi controlate din nou cu ocaziunea redactării. Am ținut de cuviință a releva acestea pentru explicarea unor lipsuri ale studiului nostru îndeosebi ce privește întrebuintarea izvoarelor.

²⁾ Două manuscripte vechi: *Codicele Todorescu și Codicele Marțian*. Studiu și transcriere. Ed. Acad. Române. București 1914, p. 88.

³⁾ *Codex Sturdzanus*, p. 73—113, la Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, v. II, p. 449—471; *Codicele Todorescu*, ff. 69 r° — 96 r°, la Drăganu, o. c. p. 212—222).